

ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ ДЖАМИЛЯ

Превод от руски: Иванка Васева, 1976

chitanka.info

Ето че пак стоя пред тази малка картина в простичка рамка. Утре сутринта трябва да замина за аила и аз гледам картината дълго и внимателно, сякаш тя може да ми даде добро напътствие.

Никога още не съм излагал тази картина на изложби. Нещо повече, когато при мен идват роднини от аила, аз гледам да я притуля. В нея няма нищо срамно, но тя съвсем не е образец на изкуство. Тя е проста, както е проста и земята, изобразена на нея.

В дълбочина на картината — къс есенно, бледо небе. Вятърът гони над далечна планинска верига бързи петнисти облачета. На преден план — червено-кафява степ, обрасла с пелин. И път — черен, неизсъхнал още след неотдавнашните дъждове, гъсто обрасъл със сухи, окършени храсти чий^[1]. Край разкалян коловоз са се проточили следи от двама пътници. Колкото повече се отдалечават следите, толкова по-слабо личат, а самите пътници сякаш ще направят още крачка — и ще излязат извън рамката. Единият от тях... Впрочем аз малко избързвам.

Това се случи в ранната ми младост. Вече трета година войната продължаваше. По далечните фронтове, някъде към Курск и Орел, се биеха нашите бащи и братя, а ние, тогава още юноши, работехме в колхоза. Тежкият ежедневен селски труд легна на незакрепналите ни рамене. Особено тежко ни беше по жетва. По цели седмици не се връщахме в къщи, дни и нощи оставахме на полето, на хармана или на път за гарата, дето откарвахме зърното.

В един такъв зноен ден, когато сърповете сякаш се бяха нажежили от жетвата, на връщане с празната бричка от гарата реших да свърна към къщи.

До самия брод, на хълма, дето свършва улицата, има два двора, обградени с як кирпичен зид. Около тях се извисяват тополи. Там са нашите къщи. Отколе живеят в съседство двете ни семейства. Аз самият съм от Голямата къща. Имам двама братя, и двамата са поголеми от мен, и двамата са ергени, и двамата заминаха за фронта и отдавна вече няма никаква вест от тях.

Баща ми, стар дърводелец, щом се развиделеше, прочиташе сутрешната си молитва и отиваше в стопанския двор, в работилницата. Връщаше се чак късно вечерта.

В къщи оставаха майка ми и сестричката ми.

В съседния двор или, както го казват, в аила — в Малката къща, живеят наши близки роднини. Прадедите или прапрадедите ни са били братя, но аз ги наричам близки, защото живеехме като едно семейство. Така е било още от времето на чергаруването, когато дедите ни заедно са правили стан, заедно пасли добитъка. Този обичай запазахме и ние. Когато започна в аила колективизацията, бащите ни построиха къщи една до друга. Пък и не само ние, а и цялата Аралска улица, която се е простряла надлъж по аила в междуречието, са все наши сродници, всички сме от един род.

Наскоро след колективизацията умря стопанинът от Малката къща. Жена му остана с двама невръстни сина. По стар обичай, който тогаз още спазвах в аила, не биваше да се изоставя вдовицата със синовете ѝ и нашите съплеменници я омъжиха за баща ми. Задължаваше го да стори това и дългът пред духовете на предците: той се падаше най-близък роднина на покойника.

Така се появи второто ни семейство. Малката къща се смяташе самостоятелно стопанство: със своя земя, свой добитък, но всъщност живеехме заедно.

И Малката къща изпрати в армията двама сина. По-големият, Садък, замина наскоро след като се ожени. От тях и ние получавахме писма, макар много нарядко.

В малката къща остана майката, която аз наричах кичиапа — по-млада майка, и снаха ѝ — жената на Садък. Те двете от сутрин до вечер работеха в колхоза. Моята по-млада майка, добра, стговорчива, безобидна жена, не изоставаше в работата от младите, все едно дали трябваше да се копае арък, или да се полива — с една дума, тя здраво държеше в ръце мотиката. И сякаш за награда съдбата ѝ изпрати работлива снаха. Джамиля беше също като свекърва си, неуморна, чевръста, само по характер малко особена.

Аз много обичах Джамиля. И тя ме обичаше. Бяхме големи приятели, но не смеехме да се наричаме един друг по име. Ако бяхме от различни семейства, аз, разбира се, щях да я наричам Джамиля. Но аз ѝ виках джене като жена на по-голям мой брат, а пък тя ми казваше кичине бала — малко момче, макар че аз съвсем не бях малък и разликата в годините ни съвсем не бе голяма. Но такъв е редът в аилите: снахата нарича по-малките братя на мъжа си кичине бала или мой кайни.

С домакинството на двете къщи се занимаваше майка ми. Помагаше ѝ моята сестричка, смешно момиченце със заплетени с конци плитчици. Никога няма да забравя как усърдно работеше тя в онези трудни дни. Тя именно пасеше отвъд зеленчуковите градини агнетата и телетата на двете къщи, тя събираше тор и съчки, та в къщи винаги да има нещо за горене. Тя именно, моята чипоноса сестричка, разведряваше самотата на майка ми, като я отвличаше от мрачните ѝ мисли за синовете, изчезнали без вест.

Голямото ни семейство дължеше сговора в къщи и заможността си на майка ми. Тя беше пълновластна стопанка на двете къщи, пазителка на семейното огнище. Още съвсем младичка влязла в семейството на нашите деди-чергари, тя свято тачеше паметта им и управляваше най-справедливо двете къщи. В аила я слушаха като най-почтена, съвестна, мъдра и опитна стопанка. С всичко в къщи се разпореждаше майка ни. Откровено казано, жителите на аила не признаваха баща ми за глава на семейството. Неведнъж ми се е случвало да чувам как по някакъв повод хората казваха: „Е-е, ти по-добре не ходи при устака — така по нас наричаха почитително майсторите, — той си знае само теслата. У тях майката върти всичко — та при нея върви, тъй ще е по-добре...“

Трябва да кажа, че въпреки младостта си аз честичко се намесвах в домашните работи. Това бе възможно само защото големите ми братя бяха отишли на война. И затова мен по-често на шега, а понякога и сериозно ме наричаха джигит на двете семейства, защитник и печеловник. Аз се гордеех с това и чувството на отговорност не ме напускаше. При това майка ми поощряваше моята самостоятелност. Искаше ѝ се да стана въртокъщник, отракан и пресметлив, да не бъда като баща си, който по цял ден мълчаливо дялка и стърже.

Та ето аз спрях бричката до къщата, на сянка под върбата, охлабих ремъците и когато тръгнах към портата, видях в двора нашия бригадир Орозмат. Той седеше на коня както винаги с привързана към седлото патерица. До него бе застанала мама. Те спореха за нещо. Когато се приближих, чух маминия глас:

— Няма да го бъде! Имай страх от бога, де се е видяло жена да кара чували с бричка? Не, драги, остави снаха ми на мира, нека си работи, както си е работила досега. И без това не виждам бял ден: я ти опитай да сколасаш с две къщи! Хубаво, че дъщерята поотрасна.

Неделя вече ще стане как не мога да се изправя, кръст ме боли, сякаш съм тепала плъст, а пък царевицата изсъхва — вода чака! — възбудено говореше тя и току пъхаше края на яшмака под яката на роклята си. Обикновено правеше тъй, когато се ядосваше.

— Ама какъв човек сте? — продума отчаян Орозмат и се полюшна на седлото. — Да имах аз крак, а не ей този пън, мигар вас щях да моля? Най-добре сам, както по-рано, щях да нахвърлям чувалите в бричката и да подкарам конете... Знам, че това не е женска работа, но отгде да ги взема мъжете?... Та затуй решихме да предумаме войнишките жени. Вие забранявате на снаха си, а пък нас началството ни кастри с какви ли не думи... На войниците им трябва хляб, а пък ние проваляме плана. Как така, на какво прилича това?

Аз се приближих, като влачех по земята камшика, а когато бригадирът ме забеляза, зарадва се извънредно много — осени го, изглежда, някаква мисъл.

— Щом толкоз се страхувате за снаха си, ето девер й — радостно ме посочи той, — никому няма да разреши да се приближи до нея. В това може да не се съмнявате! Сеит е юнак. Тези момчурляци са наши печеловници — сал те ни отърват.

Мама не остави бригадира да се доизкаже.

— Ох, на какво приличаш, скитнико такъв! — занарежда тя. Я главата ти, цял си обрасъл... Ама и баща ти си го бива, не може да намери време да обръсне на сина си главата...

— Е, добре тогаз, нека синчето ви се поглези днес при старите — умело подхвана Орозмат в същия тон. — Сеит, остани днес в къщи, нахрани конете, а утре от сутринта ще дадем бричка на Джамия; заедно ще работите. Само че внимавай, отговаряш за нея! А пък вие не се безпокойте, байбиче. Сеит няма да остави да я обидят. И щом се нареди тъй, ще пратя с тях Данияр. Вие го познавате: един такъв безобиден... онзи, дето се върна наскоро от фронта. Та тримата ще карат на гарата жито. Кой тогаз ще посмее да пипне снаха ви? Нали тъй, Сеит? Ти как мислиш, искаме Джамия да кара бричка, а пък майка ти не се съгласява, предумай я ти.

Мен ме поласка похвалата на бригадира и туй, че се съветва с мен като с възрастен. И при това веднага си представих колко хубаво ще бъде да ходя с Джамия на гарата. И като си придадох сериозен вид, казах на майка си:

— Нищо няма да ѝ стане, какво, да не би вълци да я изядат?

И като истински ездач плюх деловито през зъби и повлякох подире си камшика, като поклащах важно рамене.

— Гледай ти! — учуди се мама и като че се зарадва, но начаса сърдито подвижна: — Ще ти кажа аз на теб едни вълци! Ти пък отде знаеш, ама че умник!

— Че кой друг ще знае, ако не той, нали е джигит на две семейства, можете да се гордеете! — застъпи се за мен Орозмат, като боязливо поглеждаше към мама: да не би пак да се заопъва.

Но мама не му възрази, само някак изведнъж помръкна и рече с тежка въздишка:

— Какъв ти джигит, дете е още, ама на, ден и нощ работи... А пък нашите ненагледни джигити бог знае де са! Опустяха ни дворищата като някой изоставен стан.

Бях се отдалечил и не чух какво още каза мама. Вървешката шибнах с камшика единия ъгъл на къщата така, че се вдигна прах, и дори без да отвърна на усмивката на сестричката си, която, потупвайки с ръчички, лепеше в двора тезеци, важно минах под навеса. Тук приклекнах и без да бързам, измих ръце, като си поливах от каната. Когато след това влязох в стаята, изпих чашка кисело мляко, а втора занесох на перваза на прозореца и се заех да дробя в нея хляб.

Мама и Орозмат бяха все още на двора. Само че вече не спореха, а спокойно, тихо разговаряха. Говореха сигурно за братята ми. Мама току бършеше подпухналите си очи с ръкава на роклята и кимайки замислено с глава в отговор на думите на Орозмат, който, изглежда, я утешаваше, гледаше със замъглен поглед нейде далеч-далеч, над дърветата, сякаш се надяваше там да види синовете си.

Под влияние на скръбта си мама, изглежда, се бе съгласила с предложението на бригадира. А той, доволен, че е постигнал своето, шибна коня с камшика и с бърз тръс излезе от двора.

Тогава нито мама, нито аз, разбира се, подозирахме как ще свърши всичко туй.

Не се и съмнявах, че Джамия ще се справи с бричка с два коня. Тя познаваше конете, защото беше дъщеря на коняря от планинския аил Бакаир. И нашият Садък беше коняр. Казваха, че една пролет в надбягванията не могъл да настигне Джамия. Кой знае дали е вярно, но разправяха, че след туй оскърбеният Садък я отвлякъл. Впрочем

други твърдяха, че двамата се оженили по любов. Но както и да е. Заедно живяха само четири месеца. После започна войната и Садък го взеха в армията.

Не знам как да се обясни, но може би защото Джамия от детинство се бе занимавала покрай баща си с коне — тя му беше едничка, и за дъщеря, и за син, — в характера ѝ се проявяваха някои мъжки черти, нещо рязко, понякога дори възгрубо. А и работеше енергично, като мъж. Спогаждаше се със съседките, но ако я засегнеха несправедливо, никому не отстъпваше в ругатните, а случваше се и за плитките да дръпне някои. Съседките неведнъж са идвали да се оплакват:

— Каква снаха имате? Вчера, дето се казва, прекрачи прага ви, а какъв език държи! Нито уважение, нито срам!

— И добре, че е такава! — отвърщаше на това мама. — Снаха ни обича да казва истината в очите. Тъй е по-добре, отколкото да е прикрита и да хапе скришом. Вашите се правят на кротички, а такива кротички са като развалените яйца — отвънка чисто и гладко, пък вътре — носа си да запушиш.

Баща ми и по-младата ми майка никога не се отнасяха към Джамия със строгостта и взискателността, присъщи на свекър и свекърва. Те се носеха с добро, обичаха я и искаха само едно: да е вярна на бога и на мъжа си.

Аз ги разбирах. Изпратили в армията четирима сина, те намираха утеха в Джамия, единствената снаха на двете къщи, и затова им беше толкова скъпа. Но аз не разбирах майка си. Тя не е човек, който обиква всекиго. Майка ми има властен и суров характер. Тя живееше според разбиранията си и никога не им изменяше. Всяка година с пукването на пролетта струпваше на двора хвойна и окадяваше с нея чергарската ни юрта, построена от баща ми още на младини. И нас тя беше възпитала в дух на строго трудолюбие и на почит към по-възрастните. Тя изискваше от всички членове на семейството безпрекословно подчинение.

А, виж, Джамия още от първите дни на идването си при нас се оказа не такава, каквато трябва да бъде една снаха. Наистина тя уважаваше по-възрастните, слушаше ги, но никога не скланяше пред тях глава, затова пък и не им се подиграваше шепнешком, извърната встрани, както правят другите невесты. Тя винаги говореше направо за

онова, което мислеше, и не се боеше да изказва свои мисли. Мама често я поддържаше, съгласяваше се с нея, но винаги решаващата дума имаше самата тя.

Струва ми се, че мама виждаше в Джамиля, в нейното прямодушие и справедливост, човек, равен на себе си, и тайно мечтаеше да я остави един ден на мястото си, да я направи също такава властна стопанка, също такава байбиче, пазителка на семейното огнище.

— Благодарни се на аллаха, дъще — поучаваше тя Джамиля, — че дойде в здрав, благословен дом. Това е щастие за теб. Щастieto за жената е да ражда деца и в къщи да има изобилие. А пък на теб, ако е рекъл бог, ще ти остане всичкото, дете сме го спечелили ние, старите, няма да го отнесем в гроба я! Само че щастieto спохожда оногова, който пази честта и съвестта си. Помни това и се пази!...

Но все пак някои неща у Джамиля смуцаваха свекървите: прекалено откровено весела беше тя, също като малко дете. Понякога сякаш съвсем безпричинно почваше да се смее, и то тъй високо, радостно. А когато се връщаше от работа, не влизаше, а прелиташе в двора, като прескачаше през вадата. И ни в клин, ни в ръкав вземаше да целува и прегръща ту едната свекърва, ту другата.

Джамиля обичаше и да пее; постоянно си тананикаше нещо, без да се стеснява от по-възрастните. Всичко това, разбира се, не съответствуваше на установените в аила представи за държането на снаха в семейството, но и двете свекърви се успокояваха с надеждата, че с течение на времето Джамиля ще се укроти: на младини всички са такива. А пък за мен нямаше по-прекрасен човек на света от Джамиля. Когато бивахме заедно, беше ни много весело, можехме да се смеем без каквато и да било причина и да се гоним по двора.

Джамиля беше хубава. Стройна, напета, с прави остри коси, сплетени на две стегнати, тежки плитки, тя сърчно връзваше бялата си кърпа, като я спускаше леко над челото, а това много ѝ отиваше и красиво подчертаваше мургавата кожа на гладкото ѝ лице. Когато Джамиля се смееше, синьо-черните ѝ бадемове очи пламваха с младежка закачливост, а когато изведнъж почваше да пее солените селски песнички, в хубавите ѝ очи се появяваше не момински блясък.

Често забелязвах, че момците, особено фронтоваците, които се връщаха в къщи, я заглеждат. Джамиля и сама обичаше да се

пошегува, но натриваше носа на онези, които се забравяха. И все пак това винаги ме засягаше. Аз я ревнувах, както по-малките братя ревнуват сестрите си, и ако забележех край Джамиля млади мъже, стараех се някак да им попреча. Перчех се и ги гледах толкова злобно, че сякаш с вида си казвах: „Не викайте много-много. Тя е жена на брат ми и не мислете, че няма кой да се застъпи за нея.“

В такива моменти се намесвах в разговора с изкуствена безцеремонност, на място или не на място, опитвах се да осмея ухажора ѝ, а когато не излизаше нищо, губех самообладание и намусен сумтях.

Момците прихваха:

— Ой, я го погледнете! Ами че тя му е джене! Брей, че смехория, пък ние да не знаем!

Аз се държах, но чувствувах как предателски започват да горят ушите ми и от обида в очите ми се появяват сълзи. А Джамиля, моята джене, не разбираше. Едва сдържайки смеха си, тя си придаваше сериозен вид.

— А вие мислехте, че джене се търкалят по пътя? — наперено казваше тя на момците. — По вас може и да се търкалят, а по нас — не! Да си вървим отгук, кайни мой, зарежи ги! — И като кършеше стан пред тях, Джамиля гордо вирваше глава, предизвикателно мръдваше рамене и отминаваше с мен, мълчаливо усмихната.

И досада, и радост четях в тази усмивка. Може би Джамиля си мислеше тогава: „Ех ти, глупавичкият ми! Само ако поискам, кой ще ме удържи? Всички в къщи да следите — пак няма да ме опазите!“ В такива случаи аз виновно мълчах. Да, аз ревнувах Джамиля, боготворях я, гордеех се, че ми е джене, гордеех се с красотата ѝ, с независимия ѝ волен характер. Ние с нея бяхме най-задушевени приятели и нищо не скривахме един от друг.

През онези дни в аила имаше малко мъже. Някои момци използваша това и се държаха с жените нахално и пренебрежително: че какво ще се церемоним с тях, само дай знак — и всяка ще ти дойде!

Веднъж по сенокос Джамиля взе да я задиря Осмон, наш далечен роднина. И той бе от онези, които смятаха, че ни една жена няма да им устои. Джамиля отблъсна неприязнено ръката му и се изправи до копата сено, дето си почиваше на сянка.

— Махай се! — каза тя с притаена болка в гласа и се извърна. — Макар че... какво ли друго може да чака от вас човек, жребци такива!

Излегнат под копата, Осмон презрително изкриви влажни устни.

— За котката вони онова месо, дето е окачено високо на пръчката... Какво се превземаш, на теб самата ти се иска до смърт, ама вириш нос...

Джамиля се обърна рязко.

— Може и да ми се иска. Но късметът ни е такъв, а пък ти, глупако, не смееш. Сто години да съм войнишка жена, пак такива като тебе няма да искам дори да заплюя: противно ще ми е. Да не беше войната, щяхме да видим кой ще седне да разговаря с теб!

— Ами нали и аз това казвам! Война е, затуй си пощръкляла без камшика на мъжа си! — Осмон се ухили. — Ех, да беше моя жена, друга песен щеше да запееш.

Джамиля понечи да се нахвърли, да каже нещо, но замълча: разбра, че не си струва да се захваща. Изгледа го с дълъг, изпълнен с ненавист поглед. После плю с отвращение, вдигна от земята вилата и се отдалечи.

Аз стоях на колата зад копата. Щом ме видя, Джамиля свърна рязко встрани. Разбра в какво състояние бях. Имах чувството, че не нея, а мен бяха оскърбили, че мен именно бяха опозорили. С болка на душата я упреквах:

— Защо се захващаш с такива, защо говориш с тях?

До вечерта Джамиля ходи мрачна и намръщена, не ми продума нито дума и не се смееше както преди. Когато подкарвах към нея колата, Джамиля, за да не ми даде възможност да заговоря за страшната обида, която таеше в себе си, със сила забиваше вилата в копата, повдигаше я цялата и я понасяше пред себе си, скрила лице зад нея. После мятеше сеното със замах и тозчас се втурваше към друга копа. Колата бързо се пълнеше. Докато се отдалечавах, обръщах се и виждах как Джамиля стои минута-две обронила глава, опряна на вилата, и мисли за нещо, сетне се сепва и отново се залавя за работа.

Когато натоварихме последната кола, Джамиля, забравила сякаш всичко на света, дълго гледа залеза. Там, отвъд реката, нейде на края на казахската степ, пламтеше като горяща пещ потъналото в него вечерно слънце. То бавно преваляше зад хоризонта, като обагреше със сиянието си пухкавите облачета по небето и хвърляше последни

отблясъци върху лилавата степ, забулена вече по низините със синевата на ранния здрач. Джамия гледаше залеза с такъв тих възторг, сякаш ѝ се бе явило някакво приказно видение. Лицето ѝ светеше от нежност, по детски меко се усмихваха полуотворените ѝ устни. И в този момент, сякаш отвърщайки на неизказаните упреци, които още бяха на езика ми, Джамия се обърна и заговори тихо, като че продължаваме някакъв разговор:

— А ти не мисли за него, кичине бала, зарежи го! Мигар това е човек!... — Джамия млъкна, изпращайки с очи угасващия край на слънцето, и като въздъхна, продължи замислено: — Такива като Осмон отде могат да знаят какво му е на душата на човек? Никой не знае това... А може и да няма такива мъже по света...

Докато обръщах конете, Джамия бе успяла вече да изтича при жените, които работеха встрани от нас, и до мен стигнаха високите им весели гласове. Трудно е да се каже какво бе станало с нея — може би ѝ бе олекнало, докато гледаше залеза, може би се развесели от това, че бе работила добре. Аз седях на колата, върху високата копа сено, и гледах Джамия. Тя смъкна от главата си бялата забрадка и хукна след една своя дружка из потъналата в сянка окосена ливада, широко разперила ръце. Полата на роклята ѝ се развяваше от вятъра. И тъгата ми веднага отлетя: „Струва ли си да мисля за брътвежите на Осмон!“

— Хайде, тръгвай — забързах аз и шибнах конете. Този ден, както ми бе заръчал бригадирът, реших да дочакам баща си, за да ми обръсне главата, а през това време се заех да напиша отговор на Садъковото писмо. И за тия неща си имахме свой ред: братята ми пишеха писма до баща ми, раздавачът на аила ги даваше на майка ми, а пък мое задължение беше да чета писмата и да отговарям. Още преди да започна да чета, аз знаех вече какво пише Садък. Всичките му писма си приличаха като агнетата в едно стадо. Садък винаги започваше с думите: „Послание за здраве“ и сетне съобщаваше неизменно: „Изпращам това писмо по пощата на моите роднини в благоуханния цветущ Талас, на премного обичния ми, скъп баща Джолчубай...“ После идваше майка ми, сетне неговата майка, а след това всички ние в строг ред. После следвах неизменните въпроси за здравето и благополучието на аксакалите на рода, на близките роднини и чак в края на писмото, като че набързо, Садък добавяше: „Изпращам поздрави и на жена си Джамия...“

Разбира се, когато бащата и майката са живи, когато в аила са живи и здрави аксакалите и близките роднини, е просто неудобно, дори неприлично да се назовава първо жената, а още повече — да се пишат писма направо до нея. Тъй смята не само Садък, но и всеки уважаващ себе си мъж. Пък и нямаше какво да се разсъждава, такива бяха разбиранията в аила и те не само не подлежаха на обсъждане, но ние просто не се и замисляхме, пък и не ни бе до това. Защото всяко писмо бе желано, радостно събитие.

Мама ме караше по няколко пъти да препрочитам писмото, после с набожно умиление го вземаше в напуканите си ръце и държеше листа тъй несръчно, сякаш бе птица, която всеки момент може да хвъркне. Накрая сгъваше писмото на триъгълник, като движеше с усилие загубилите сръчността си пръсти.

— Да-а, скъпи мои, като талисман ще пазим вашите писма! — нареждаше тя с треперлив от сълзи глас. — Ето че пита как са там баща му, майка му, роднините... Че къде ще се денем, ние сме си у дома, в аила. А на вас какво ли ви е? Само една думица драснете, жив съм и толкоз, на нас повече и не ни трябва...

Мама още дълго гледеше триъгълника, после го скриваше в кожената торбичка, дете се пазеха всичките писма, и я заключваше в сандъка.

Ако през това време Джамия се случеше в къщи, даваха ѝ на нея да прочете писмото. Всеки път, когато вземаше в ръце триъгълника, забелязвах как цяла пламваше. Тя четеше на ум, жадно, бързо плъзгайки очи по редовете. Но колкото повече приближаваше крайт, толкова по-ниско се отпускаха раменете ѝ и огънят на бузите ѝ бавно угасваше. Тя мръщеше упорито вежди и без да дочете последните редове, подаваше на майка ми писмото с такова студено равнодушие, сякаш ѝ връщаше нещо, което бе вземала назаем.

Мама, изглежда, посвоему разбираше настроението на снаха си и се стараше да я ободри.

— Ти какво? — казваше тя, като заключваше сандъка. — Вместо да се радваш, посърна цяла. Да не би само ти да имаш мъж войник? Не си само ти в беда — неволята е народна, с народа и ти търпи. Мислиш, че има и такива ли, дете не им е мъчно и не тъгуват по мъжете си... Тъгувай, но не го показвай, скрий го в себе си!

Джамиля мълчеше. Но упоритият ѝ тъжен поглед сякаш казваше: „Вие нищо не разбирате, майко!“

Писмото на Садък и този път бе дошло от Саратов. Той лежеше там в болницата. Садък пишеше, че ако е рекъл бог, наесен ще се върне у дома заради раняването. Това ни беше съобщил и по-рано и всички се радвахме, че скоро ще го видим.

Все пак аз не останах този ден в къщи, а отидох на хармана. Обикновено там нощувах. Отвеждах конете на люцерната и там ги спъвах. Председателят не даваше да пасем добитък в люцерната, но за да ми бъдат конете в добро състояние, аз нарушавах забраната. Знаех едно прикътано местенце в падината и при туй нощем никой нищо не можеше да забележи, но този път, когато разпрегнах конете и ги поведох, се оказа, че друг някой вече е пуснал в люцерната четири коня. Това ме възмути. Нали бях стопанин на бричка с два коня и това ми даваше право да се възмуствам. Без да му мисля, реших да изпъдя чуждите коне по-далеч, за да дам урок на безсрамника, вмъкнал се в моите владения. Но изведнъж познах двата коня на Данияр, същият, за когото през деня говори бригадирът. Спомних си, че от утре ще караме заедно зърно на гарата и оставих конете му на мира, а пък аз се върнах на хармана.

Излезе, че и Данияр беше там. Току-що беше смазал колелата на бричката си и сега завинтваше гайките на осите.

— Данике, твоите коне ли са в падината? — попитах.

Данияр бавно обърна глава.

— Двата са мои.

— А другият чифт?

— Те са на... Джамиля ли, как ѝ викаха... нейни коне са. Тя каква ти се пада, твоя джене?

— Да, джене.

— Бригадирът сам ги остави там, каза да ги наглеждам...

Добре, че не пропъдих конете!

Настъпи нощ, стихна вечерният ветреца, който духаше откъм планините. И на хармана настана тишина. Данияр се настани при мен до копата слама, но след малко стана и тръгна към реката. Спря се недалеч, над урвата, и тъй остана да стои, сложил ръце отзад и леко наклонил глава към едното си рамо. Стоеше с гръб към мен. Дългата му кокалеста фигура, сякаш издялана с брадва, се очертаваше рязко на

меката лунна светлина. Сякаш той се вслушваше внимателно в шума на реката, който нощем все по-отчетливо се чуваше при плитчините. А може би се вслушваше и в някакви други, неуловими за мен звуци и нощни шумове. „Пък е намислил да нощува край реката, ама че чудак!“ — усмигнах се аз.

Данияр се беше появил в нашия аил неотдавна. Веднъж по сенокос дотича едно момче и каза, че в аила дошъл ранен войник, а какъв е и що е — не знае. Ох, какво стана! Защото в аила е тъй: върне ли се някой от фронтоваците и всички до един — и стари, и млади, вкупом тичат да видят новопристигналия, да се здрависат с него, да разпитат не е ли виждал близките им, да чуят новини. Вдигна се невъобразима глъчка, всеки гадаеше: може да се е върнал брат ни, а може и някой сват? Е, и косачите се юрнаха да видят каква е работата.

Оказа се, че Данияр е коренен наш земляк, родом от аила ни. Казваха, че като дете останал сирак, три години скитал от двор на двор, после заминал при казахите в Чакмакската степ — роднините му по майчина линия били казахи. При нас момчето нямало близки роднини, които да го върнат назад, и тъй забравили за него. Когато го разпитваха как е живял, след като е напуснал къщата си, Данияр отговаряше уклончиво. И все пак можеше да се разбере, че през главата му е минало какво ли не, че е опознал сирашката неволя. Животът гонел Данияр като трън по разни краища. Дълго време той пасъл овце по Чакмакската степ, а когато пораснал, копал канали в пустините, работил в новите совхози за памук, после в Ангренските мини, край Ташкент, а оттам отишъл в армията.

Хората посрещнаха с одобрение завръщането на Данияр в родния аил. „Колкото и да го е носило из чужди краища, ама върна си се — значи, съдено му е било да пие вода от родния извор. И не е забравил езика си, и малко го докарва на казахски, но иначе говори чисто!“

„Гулпар^[2] през девет земи в десета ще намери своето хергеле. Кому не е свидна родината, народът! Хвала ти, че се върна. И ние сме доволни, и духовете на твоите прадеди са доволни. Ако е рекъл бог, ще довършим германеца, ще заживеем мирно и ти като другите ще си създадеш семейство, и над твоето огнище ще се издигне дим!“ — казваха старите аксакали.

Те си спомниха предците на Данияр и установиха точно от кой род е той. Тъй се появи в нашия аил „нов сродник“ — Данияр.

И ето бригадирът Орозмат доведе на ливадата висок, попрегърбен войник, който накуцваше с левия крак. Преметнал през рамо шинела, той крачеше енергично, като се стараеше да не изостава от ниската кобилка на Орозмат, която се движеше в ситен тръс. А самият бригадир редом с дългия Данияр поради малкия си ръст и подвижността си напомняше някак безпокоен речен дъждосвирец. Момчетата дори се разсмяха.

Раненият крак на Данияр, тогаз още не съвсем заздравял, не можеше да се сгъва в коляното и затова Данияр не го биваше за косач и го пратиха на работа при нас, момчетата, на сенокосачката. Да си кажа правичката, не ни хареса особено. Преди всичко не ни допадна неговата затвореност. Данияр говореше малко, а когато говореше, чувствуваше се, че в същото време мисли за нещо друго, странично, че си има някакви свои мисли и не можеш да разбереш вижда ли те, или не те вижда, макар че те гледа право в лицето със замислено-мечтателните си очи.

— Бедният момък, види се, още не може да се опомни след фронта! — казваха за него.

Но кое бе интересното — въпреки тази си постоянна замисленост Данияр работеше бързо, точно и отстрани можеше да се помисли, че е общителен и открит човек. Може би тежкото сирашко детство го бе научило да скрива чувствата и мислите си, бе създало у него такава сдържаност? И това бе възможно.

Тънките устни на Данияр с твърди бръчици в ъглите бяха винаги здраво стиснати, очите му гледаха тъжно, спокойно и само гъвкавите, подвижни вежди оживяваха мършавото му, винаги уморено лице. Понякога той стоеше нащрек, сякаш чул нещо недоловимо за другите, и тогава веждите му литваха високо и очите му пламваха от непонятен възторг. А после дълго се усмихваше и се радваше на нещо. На нас всичко това ни изглеждаше странно. Пък и не беше само това, той имаше и други странности. Вечер разпрягахме конете, събирахме се около колибата и чакахме кога готвачката ще свари гозбата, а Данияр се качваше на караулния рид^[3] и оставаше там до тъмно.

— Какво прави там, да не е поставен на пост? — смеехме се ние.

От любопитство веднъж се качих на рида след Данияр. На пръв поглед тук нямаше нищо особено. Широко наоколо се простираше предпланинска степ, потънала в люляков здрач. Тъмните мъгляви поля сякаш бавно се разтапяха в тишината.

Данияр дори не ми обърна внимание, когато го приближих; седеше, обхванал коляно, и гледаше нейде пред себе си със замислен, но светъл поглед. И пак ми се стори, че се вслушва напрегнато в някакви звуци, които не стигат до слуха ми. От време на време замираще с широко отворени очи. Нещо го мъчеше и аз имах чувството, че ей сега ще стане и ще разтвори широко душата си, само че не пред мен — мен не ме забелязваше, а пред нещо огромно, необятно, непознато за мене. А сетне, когато го погледнах отново, не можах да го позная: отпуснато и вяло седеше Данияр, като че просто си почиваше след работа.

Ливадите на нашия колхоз са пръснати из лъките в разливището на река Куркуреу. Недалеч от нас Куркуреу стремително излиза от клисурата и се понася по долината в необуздан, бесен поток. Сенокосът съвпаднаше с пълноводието на планинските реки. Вечер започваше да приижда вода, размътена, пенлива. Среднощ се събуждах в колибата от могъщия рев на реката. Синя изцъклена нощ надничаше със звездите си в колибата, студен вятър връхлиташе на пориви, земята спеше и само ревящата река сякаш се надигаше заплашително срещу нас. Макар и да не се намирахме до самия бряг, нощем водата ни се струваше тъй близо, че неволно ме обземаше страх: току-виж, събори и завлече колибата? Другарите ми спяха с непробудимия сън на косачи, а пък аз не можех да заспя и излизах навън.

Красива и страшна е нощта в лъките на Куркуреу. Тук-там тъмнеят из ливадата спънатите коне. Те са се напасли до насита на росна трева и сега дремят, пръхтейки от време на време. А наблизо, като огъва обруления мокър ракитак, Куркуреу плиска брега и глухо търкаля камъни. С бесен, заплашителен шум изпълва нощта нестихващата река. Тръпки ме побиват. Страшно е.

В такива нощи винаги си спомнях Данияр. Той спеше обикновено в купите сено край самия бряг. Нима не го беше страх? Как не го проглушава шумът на реката? Спи или не? Защо нощува сам край реката? Какво удоволствие намира в това? Странен човек, не е от този свят. Къде ли е сега? Гледам наоколо — никой не се вижда.

Бреговете се губят в далечината като полегати хълмове, в мрака се откриват гребените на планините. Там, към горното течение, е тихо и звездно.

Човек би казал, че време бе Данияр да намери в аила приятели. Но той си оставаше както преди самотен, сякаш му бе чуждо понятието дружба или вражда, симпатия или завист. А пък в аила е личен онзи джигит, който може да защити себе си и другите, който е способен да стори добро, а нявга да причини и зло, който, без да отстъпва на аксакалите, се разпорежда на пиршества и помени — такъв джигит и на жените се харесва.

Ако пък човек се държи като Данияр настрана, не се намесва в работите на аила, то някои просто не го забелязват, а други казват снизходително:

— Никой няма от него ни вреда, ни полза. Живее, сиромахът, поминува как да е и толкоз...

Такъв човек обикновено е обект на насмешка или съжаление. А ние, хлапетиите, които винаги искахме да изглеждаме по-големи, отколкото сме, за да бъдем на равна нога с истинските джигити, постоянно се смеехме над Данияр, разбира се, не право в лицето му, а помежду си. Смеехме му се дори и за това, че сам си пере гимнастърката в реката. Изпере я и преди още да е изсъхнала, я облече: Данияр имаше само една гимнастърка.

Но чудно нещо: макар че бе тих и безобиден, все пак не се решавахме да се отнасяме с него безцеремонно. И то не защото бе по-възрастен от нас — чудо голямо, три или четири години разлика! С такива не се церемоняхме и се обръцахме към тях на „ти“; и не защото бе суров и важничеше, което от време на време внушава нещо като уважение. Не, но в мълчаливата му мрачна замисленост се таеше нещо недостъпно и то ни удържаше, макар да бяхме готови да се присмеем на всекиго.

Може би повод да се сдържаме ни даде един случай. Аз бях много любопитно момче и често дотяхах на хората с въпросите си, а да разпитвам фронтоваците за войната, беше за мене същинска страст. Когато Данияр дойде при нас на полето, аз все търсех подходящ случай да науча нещо от новия фронтовак.

Една вечер след работа седяхме край огъня, бяхме хапнали и спокойно почивахме.

— Данике, разкажи нещо за войната, преди да си легнем — помолих го аз.

Данияр отначало нищо не каза и дори сякаш се обиди. Дълго се взира в огъня, сетне вдигна глава и ни погледна.

— За войната ли, казваш? — попита той и като че в отговор на собствените си мисли глухо добави: — Не, по-добре е да не знаете за войната!

После се обърна, взе наръч сух бурен и го хвърли в огъня. Зае се да го раздухва, без да поглежда никого от нас.

Данияр не каза нищо повече. Но дори от тази къса фраза, която произнесе, се разбра, че за войната не може да се говори тъй просто, че от това няма да излезе никаква приспивна приказка. Войната бе оставила кървави дири в глъбините на човешкото сърце и не бе лесно да се разказва за нея. Засрамах се дори пред самия себе си. И никога вече не разпитвах Данияр за войната.

Но онази вечер се забрави скоро, също както изчезна скоро в аила и интересът към самия Данияр.

На другия ден рано сутринта ние с Данияр докарахме конете на хармана, а по това време дойде и Джамия. Щом ни видя, още отдалеч тя викна:

— Хей, кичине бала, докарай тук моите коне! А къде ми са хамутите! — И сякаш цял живот е била колар, се зае с делови вид да оглежда бричката, като опипваше с крак дали са добре стегнати главините на колелата.

Когато ние с Данияр се приближихме, видът ни ѝ се стори забавен. Дългите слаби крака на Данияр се мотаеха в готовите всеки момент да се изхлузят платнени ботуши с много широки кончови. А пък аз подкарвах коня с боси, загрубели до черно пети.

— Ама че двойка! — Джамия весело отметна глава. И без да се бави, започна да ни командува. — Хайде по-живо, та да минем степта, преди да е почнала жегата.

Тя хвана конете за юздите, уверено ги отведе до бричката и се зае да впряга. И сама впрегна, само веднъж ме помоли да ѝ покажа как трябва да нагласи юздите. Тя не забелязваше Данияр, сякаш изобщо го нямаше край нас.

Решителността и предизвикателната самоувереност на Джамия, изглежда, поразиха Данияр. Недружелюбно и в същото време със

скрито възхищение я гледаше той, отчуждено стиснал устни. Когато вдигна мълчаливо до кантара чувала със зърното и го понесе към бричката, Джамиля взе да го хока:

— Какво всеки сам ще се блъска? Не, приятелю, не става така. Я си дай тука ръката! Ей, кичине бала, какво гледаш, качвай се на бричката и реди чувалите.

Джамиля сама хвана ръката на Данияр и когато заедно — със заловени една за друга ръце — подхванаха чувала, той, сиромашът, се изчерви от смущение. И после всеки път, когато носеха чувалите, здраво стиснали ръце, почти опрели глави, аз виждах колко мъчително неловко е на Данияр, как напрегнато хапе устни, как се старае да не гледа Джамиля в лицето. А Джамиля нехаеше, като че дори не го забелязваше, и си разменяше шеги с жената, която теглеше на кантара. После, когато бричките бяха натоварени и взехме в ръце юздите, Джамиля каза през смях, като намигна лукаво:

— Ей ти, как ти беше името, Данияр ли? Нали си мъж, хайде тръгвай пръв!

Данияр пак мълчаливо потегли с бричката. „Ех ти, сиромашо, на всичкото отгоре какъв си срамежлив!“ — помислих си аз.

Предстоеше ни дълъг път; към двадесет километра по степта, сетне през една клисура и за гарата. Но едно бе хубаво: още щом излезеш, пътят през всичкото време върви надолу и не е тежко за конете.

Нашият аил Куркуреу се е разпрострял по брега на реката по склона на Великите планини. Докато навлезеш в клисурата, все се вижда аилът с тъмнеещите се скупчени дървета.

За цял ден успявахме да направим само един рейс. Тръгвахме сутрин, а пристигахме на гарата след пладне.

Слънцето жареше безмилостно, а пък на гарата — блъсканица, не можеш да си пробиеш път: брички, коли с чували, събрани от цялата долина, натоварени катъри и волове от далечните планински колхоза. Докарали ги момчета и войници, черни, с излинели дрехи, с изранени от камъните боси крака и напукани до кръв от жегата и прахта устни.

На вратата на „Зърнодоставки“ бе окачено платно с надпис: „Всеки житен клас — за фронта!“ В двора е суматоха, блъсканица, викове на говедари. Наблизо, зад нисичък зид, маневрира локомотив и

изхвърляйки гъсти кълба гореща пара, лъха на непрегоряла сгурия. Край нас с оглушителен рев минават влакове. Разтворили слюнести бърни, злобно и отчаяно реват камили — не искат да се вдигнат от земята.

На приемателния пункт под ламаринения нажежен покрив се издигат цели грамади пшеница. Чувалите трябва да се носят по дъсчена подвижна стълба нагоре, чак до самия покрив. Тежък мирис на жито, прах затрудняват дишането.

— Ей ти, момко, внимавай! — крещи долу човекът, който приема. Очите му са зачервени от безсъние. — Горе го замъкни, чак най-горе! — Той заплашва с юмрук и избухва в ругатни.

Защо се кара? И без това знаем накъде да мъкнем и ще го замъкнем. Нали го носим това жито на раменете си още от нивите, дето зърно по зърно са го отглеждали и събирали жени, старци и деца, дето и сега, в най-усилното време на жетвата, комбайнерът се мъчи край разнебитения, отдавна негоден за работа комбайн, дето гърбовете на жените са вечно превити над нажежените сърпове, дето малки детски ръце събират внимателно всеки паднал клас.

И сега още си спомням колко тежки бяха чувалите, които носех на раменете си. Такава работа е по силите на най-яки мъже. Аз вървах нагоре, като балансирах по скърцащите, огъващи се дъски на стълбата, захапал с все сила края на чувала, само и само да го удържа, да не го изтърва. Гърлото ми лютеше от прахта, тежестта притискаше ребрата, пред очите ми играеха огнени кръгове. И колко пъти, стигнал едва средата на стълбата, усещах отмалял как чувалът се смъква неумолимо от гърба ми; исках да го хвърля и да се свлека заедно с него долу. Но след мен идват хора. И те са с чували, те са мои връстници, също такива юноши. Или пък войнишки жени, които имат деца като мен. Ако не беше войната, мигар щяха да им позволят да мъкнат такива тежести? Не, аз нямах право да отстъпвам, щом същата тази работа я вършеха и жени.

Ето, Джамиля върви отпред, запретнала роклята над коленете си, и аз виждам как се очертават твърдите мускули на мургавите ѝ хубави крака, виждам с какво усилие напруга кръшното си тяло, огъвайки се като пружина под чувала. От време на време само поспира, сякаш чувствава, че аз отслабвам с всяка нова крачка.

— Дръж се, кичине бала, малко остана!

А на самата нея гласът ѝ е глух, отслабнал.

На връщане, след като бяхме изсипали житото, срещаме Данияр. Той вървеше по стълбата, едва-едва накуцвайки, с енергична, отмерена крачка, както винаги самотен и мълчалив. Когато се изравнеше с нас, Данияр обгръщаше Джамиля с мрачен, горещ поглед, а тя, изправяйки уморен гръбнак, поприглаждаше измачканата си рокля. Той я гледаше всякога тъй, сякаш я виждаше за пръв път, а Джамиля продължаваше да не го забелязва.

Да, и така тръгна: Джамиля или му се надсмиваше, или съвсем не му обръщаше внимание. Зависеше от настроението ѝ. Караме, да речем, по пътя, изведнъж ѝ хрумне нещо и ми викне: „Хайде, давай!“ И с викове, размахвайки над главата си камшика, подкарва конете в галоп. Аз след нея. Ние изпреварвахме Данияр и го оставяхме сред гъсти облаци прах, която дълго не се слягаше. Макар че това ставаше на шега, не всеки би могъл да го търпи. А пък Данияр сякаш не се обиждаше. Ние го отминавахме, а той с мрачно възхищение гледаше звънко смеещата се Джамиля, изправена в бричката. Аз се обръцах. Данияр я гледаше и през прахта. И в погледа му имаше нещо добро, всеопрощаващо; същевременно долавях упорита, спотаена тъга.

Както насмешките, тъй и пълното равнодушие на Джамиля не накараха нито веднъж Данияр да излезе от кожата си. Сякаш си бе дал клетва да понася всичко. Отначало ми беше жал и на няколко пъти казвах на Джамиля:

— Защо му се смееш, джене, той е толкова безобиден?

— Зарежи го! — смееше се Джамиля и махаше с ръка. — Аз просто тъй, на шега, нищо няма да му стане на тоя саможивец.

А сетне и аз почнах да се шегувам и надсмивам над Данияр не по-зле от самата Джамиля. Започнаха да ме безпокоят странните му настойчиви погледи. Как я гледаше, когато тя мятеше чувала на гръб! Пък и наистина, в този глъч, блъсканица, в тази пазарска суматоха на двора, сред тревожните пресипнали хора, Джамиля биеше на очи с уверените си точни движения, с леката си походка, сякаш всичко това се вършеше на простор.

И човек не можеше да не се загледа в нея. За да вземе от бричката чувала, Джамиля се протягаше, превивайки снага, подлагаше рамо и отмяташе глава тъй, че се оголваше красивата ѝ шия и почервенелите от слънцето плитки почти досягаха земята. Данияр се

поспираше сякаш по работа и сетне я изпращаше с поглед до вратата. Сигурно мислеше, че го прави незабелязано, но аз виждах всичко и то започваше да не ми харесва и дори оскърбяваше някак чувствата ми: съвсем не можех да смятам Данияр достоен за Джамиля.

„Представи си, дори и той се заглежда, а какво остава пък за другите!“ — възмущаваше се цялото ми същество. И детският егоизъм, от който не бях се освободил още, се разгаряше в парлива ревност. Защото децата винаги ревнуват близките си от чужди хора. И вместо жал сега изпитвах такава неприязън към Данияр, че злорадствувах, когато му се надсмиваха.

Но нашите закачки с Джамиля веднъж завършиха твърде печално. Имаше между чувалите, с които карахме зърното, един огромен чувал, който събираше седем пуда, ушит от вълнено зебло. Обикновено го пренасяхме двама, не бе по силите на едного. И ето веднъж на хармана решихме да се пошегуваме с Данияр. Стоварихме този огромен чувал в бричката му, а отгоре го затрупахме с други. По пътя ние с Джамиля се отбихме в една градина в руското село, накъсахме ябълки и през целия път се смяхме; Джамиля замерваше с ябълките Данияр. И после, както правехме обикновено, го задминахме, като вдигнахме облак прах. Данияр ни настигна отвъд клисурата, край железопътния прелез: пътят бе затворен. Оттук вече заедно пристигнахме на гарата и стана някак така, че ние съвсем забравихме за седемпудовия чувал и си спомнихме за него чак когато свършвахме разтоварването. Джамиля ме бутна закачливо в хълбока и кимна към Данияр. Той стоеше в бричката, разглеждаше угрижено чувала и сякаш обмисляше какво да прави с него. После погледна встрани и когато забеляза, че Джамиля се задавя от смях, силно се изчерви: разбра каква е работата.

— Стегни си колана, че ще си изгубиш гащите наред пътя! — викна Джамиля.

Данияр ни хвърли яден поглед и преди да се опомним, премести чувала по дъното на бричката, сложи го върху страничната дъска, скочи на земята, прикрепяйки го с една ръка, метна го на рамо и тръгна. Отначало си дадохме вид, че нищо особено не се е случило. А другите и без това нищо не забелязваха: върви човек с чувал, че нали всички вървят. Но тъкмо когато Данияр се приближаваше към стълбата, Джамиля го догони:

— Хвърли чувала, пошегувах се.

— Махай се! — разчленено каза той и тръгна по дъските нагоре.

— Гледай, мъкне го! — продума, сякаш се оправдаваше, Джамиля.

Тя все още се смееше тихичко, но смехът ѝ стана някак неестествен, сякаш Джамиля се смееше пресилено.

Забелязахме, че Данияр започна по-силно да накуцва с ранения си крак. Как не помислихме по-рано за това? И досега не мога да си простя тази тъпашка шега, та нали аз, глупакът, я бях измислил.

— Върни се! — извика Джамиля през невесел смях. Но Данияр не можеше вече да се върне: зад него вървяха хора.

Не помня добре какво стана по-нататък. Видях Данияр превит под огромния чувал, ниско сведената му глава и прехапаната му устна. Той вървеше бавно, като местеше предпазливо ранения си крак. Види се, всяка крачка му причиняваше такава болка, че той кривеше врат и замираше за секунда. И колкото по-високо се качваше по стълбата, толкова по-силно се олюляваше ту на една, ту на друга страна. Заради чувала губеше равновесие. Изпитвах такъв страх и срам, че чак гърлото ми пресъхна. Вцепенен от ужас, усещах с цялото си същество тежестта на товара и нетърпимата болка в ранения крак на Данияр. Ето че пак се олюля, отметна глава и тогава пред очите ми всичко се завъртя, притъмня, земята се изплъзна изпод краката ми.

Съвзех се от вцепенението, когато някой изведнъж силно, до болка в костите стисна ръката ми. Не можах да позная веднага Джамиля. Бяла като платно, с огромни зеници в широко разтворените очи, а устните ѝ още потръпват от неотдавнашния смях. Сега вече не само ние, но и всички, които бяха там, та дори и приемачът се насъбраха при подножието на стълбата. Данияр направи още две крачки, искаше да понамести чувала на гърба си — и започна да се отпуска бавно на коляно. Джамиля закри лице с ръце.

— Хвърляй! Хвърляй чувала! — викна тя.

Но Данияр, кой знае защо, не хвърли чувала, макар че отдавна можеше да го стовари отстрани на стълбата, за да не повали хората след себе си. Щом чу гласа на Джамиля, той се стегна, изправи се пак, направи още една крачка и отново се олюля.

— Ама хвърляй де, поразнико! — закрещя приемачът.

— Хвърляй! — завикаха хората.

Данияр и този път издържа.

— Не, няма да го хвърли — убедително промълви някой.

И като че всички — и тези, които вървяха подире му по стълбата, и онези, които стояха долу — разбраха: няма да хвърли чувала, освен ако сам се сгромоляса заедно с него. Настана мъртва тишина. Отвън, оттатък стената, изсвири рязко локомотив.

А Данияр се олюляваше като зашеметен, вървеше нагоре под нажежения ламаринен покрив, огъвайки под краката си дъските на стълбата. След всеки две крачки поспирваше, губейки равновесие, и събрал нови сили, тръгваше пак. Другите, които вървяха отзад, се стараеха да се нагодят към него и също поспирваха. Това ги измъчваше, те вървяха с последни сили, но никой не се възмути, никой не го наруга. Сякаш навързани един за друг с невидимо въже, хората вървяха с товара си като по опасна, хлъзгава пътека, дето животът на единия зависи от живота на другия. В единодушното им безмълвие и еднообразното полюляване имаше някакъв единен, тежък ритъм. Крачка, още една след Данияр и още една. С какво състрадание и молба го гледаше, стиснала зъби, войнишката жена, която вървеше след него! На нея самата ѝ се преплитаха краката, но тя трепереше за него.

Остана още малко, скоро ще свърши наклонената част на стълбата. Но Данияр пак се олюля, раненият крак не му се подчиняваше вече. Току-виж, се сгромолясал отгоре, ако не пусне чувала.

— Тичай! Подхвани го отзад! — викна ми Джамия, а сама протегна смутено ръце, сякаш можеше да помогне с това на Данияр.

Втурнах се по стълбата нагоре. Като се промушвах между хората и чувалите, дотичах до Данияр. Той ме погледна изпод лакът. На потъмнялото му мокро чело се бяха издули жилите му, а налетите му с кръв очи ме стрелнаха гневно. Искях да подхвана чувала.

— Махай се! — страшно прохриптя Данияр и тръгна напред.

Когато Данияр, тежко задъхан и накуцвайки, слезе долу, ръцете му висяха като отсечени. Всички мълчаливо му сториха път, а приемачът не издържа и завика:

— Ти какво, момко, полудял ли си? Та аз не съм ли човек? Да не мислиш, че нямаше да ти разреша да го изсипеш долу? Защо мъкнеш такива чували?

— То си е моя работа — тихо отвърна Данияр.

Плю встрани и тръгна към бричката. А ние не смеехме да вдигнем очи. Беше ни срам и яд, защото Данияр взе толкова присърце глупавата ни шега.

Цяла нощ пътувахме мълчаливо. За Данияр това бе естествено. Ето защо ние не можехме да разберем дали ни е обиден, или е забравил вече всичко. Но ни беше тежко, съвестта ни измъчваше.

На сутринта, когато товарехме на хармана, Джамия взе злополучния чувал, настъпи края му и го раздра шумно.

— Вземи си парцала! — Тя захвърли чувала в краката на учудената жена при кантара. — И кажи на бригадира втори път да не пробутва такива!

— Ама какво правиш? Какво ти е?

През целия следващ ден Данияр с нищо не показваше, че е обиден, държеше се както обикновено и мълчеше, само че накуцваше повече от друг път, особено когато носеше чували. Изглежда, вчера бе развредил силно раната. И през цялото време това ни напомняше вината ни пред него. Ако беше се засмял или пошегувал, щеше да ни поолекне — с това щеше да се забрави спречкването ни.

И Джамия си даваше вид, че нищо особено не е станало. Горда бе, но макар че се смееше, аз виждах как през целия ден не се чувствуваше добре.

Връщяхме се от гората късно. Данияр караше отпред. А нощта бе великолепна. Кой не знае августовските нощи с техните далечни и същевременно близки и необикновено ярки звезди. Всяка звездичка блестеше. Ето една от тях, сякаш заскрежена по краищата, цялата — блестящи ледени лъчи, гледа с наивно учудване земята от тъмното небе. Минавахме през клисурата и аз дълго я гледах. Конете драговошно се носеха в тръс към къщи, под колелата леко скърцаше чакълът. Вятърът донасяше откъм степта горчивия пращец на цъфнал пелин, едва доловимия аромат на изстиващо узряло жито и всичко това, смесено с мириса на катран и потни конски хамути, леко замайваше главата.

От едната страна на пътя се бяха свесили избуяли шипки, потънали в сянка скали, а от другата, далеч долу, в гъсталак от ракити

и диви тополки, се пенеше неукротимата Куркуреу. От време на време някъде зад нас префучаваха с грохот през моста влакове и отдалечавайки се, дълго още разнасяха след себе си тракането на колелата.

Приятно е да пътуваш по хлад, да гледаш полюляващите се гърбове на конете, да се вслушваш в августовската нощ, да вдишваш ароматите ѝ. Джамия караше пред мен. Захвърлила юздите, тя гледаше встрани и нещо тихичко си тананикаше. Разбихах: тежеше ѝ мълчанието ни. В такава нощ е невъзможно да се мълчи, в такава нощ ти се иска да пееш!

И тя запя. Може би запя и заради това, че искаше да възстанови предишната непосредственост в отношенията ни с Данияр, искаше да пропъди чувството си на вина пред него. Гласът ѝ бе звучен, закачлив и тя пееше обикновени селски песнички, като „С кърпичка копринена аз ще ти помахам“ или „Моят мил е на далечен път“. Тя знаеше много песнички и ги пееше просто и задушевно, тъй че бе приятно да я слуша човек. Но изведнъж прекъсна песента и викна на Данияр:

— Ей, Данияр, поне да беше изпял нещо! Ти джигит ли си или какво?

— Пей, Джамия, пей! — смутено отвърна Данияр и позадържа конете. — Слушам те, наострил съм и двете си уши.

— А ти да не мислиш, че ние нямаме уши! Много ти здраве, щом не искаш... не пей...

И Джамия пак запя.

Защо ли го молеше да пее? Може би просто така, а може би искаше да предизвика разговор? Най-вероятно искаше ѝ се да поговори с него, защото след малко отново му викна:

— Кажу, Данияр, ти някога обичал ли си? — и се засмя.

Данияр нищо не отговори. Джамия също млъкна.

„Намерила кого да моли за песни“ — усмихнах се аз.

Край рекичката, която пресичаше пътя, конете забавиха ход, чаткайки с подкови по мокрите сребристи камъни. Когато минавахме брода, Данияр шибна конете и неочаквано запя със скован, треперлив при минаване през ямите глас:

Планини, синьо-бели планини,

земя на дедите, земя на бащите!

Изведнъж той се запъна, закашля се, но следващите два стиха изпя вече с дълбок, гърден глас, макар малко дрезгаво:

*Планини, синьо-бели планини,
моя люлко родна...*

Тук той отново се запъна, сякаш се изплаши от нещо, и млъкна.

Живо си представих как се е смутил. Но и в това плахо, прекъслечно пеене имаше нещо необикновено прочувствено и гласът му сигурно бе хубав: просто не ми се вярваше, че това е Данияр.

— Гледай ти! — не се сдържах аз.

— А къде беше по-рано? Я пей, пей както трябва!

Пред нас просветля — излизахме от клисурата в долината. Оттам повея ветрец. Данияр отново запя. Започна все тъй плахо, неуверено, но постепенно гласът му се усили, изпълни клисурата, събуди ехо сред далечните скали.

Най-много ме порази това, с каква страст, с какъв огън бе наситена самата мелодия. Не знаех как да го нарека, пък и сега не зная или по-право не мога да определя: дали това бе само гласът или още нещо по-важно, което иде от самата душа на човека, нещо, което може да предизвика у другия също такава вълнение и да съживи най-съкровени мисли.

Да можех поне малко да възпроизведа песента на Данияр! В нея почти нямаше думи, без думи тя разкриваше една голяма човешка душа. Нито преди това, нито след това — никога по-късно не съм чувал такава песен: тя не приличаше нито на киргизките, нито на казахските напеви, но в нея имаше и от едните, и от другите. Песните на Данияр, обединили всички най-хубави мелодии от двата близки народа, ги бяха преплели посвоему в една неповторима мелодия. Това бе песен на планини и степи, ту звучно устремена нагоре като киргизките планини, ту волно ширнала се като казахската степ.

Слушах и не можех да се начудя. „Ето какъв бил, значи, Данияр! Кой можеше да допусне такава нещо?“ Минавахме вече през степта по

мек утъпкан път и песента на Данияр се лееше нашироко, все нови и нови мелодии се сменяха с удивителна лекота. Нима е тъй богат? Какво е станало е него? Като че е чакал само деня си, часа си!

И изведнъж ми станаха понятни странностите му, които предизвикваха у хората недоумение и насмешки: неговата мечтателност, любовта му към самотата, мълчаливостта му. Разбрах сега защо по цели вечери седи на караулния рид и защо остава сам да ношува край реката, защо се вслушва постоянно в недоловими за другите хора звуци и защо понякога очите му блясват и литват нагоре обикновено сключените му вежди. Той бе дълбоко влюбен. И при това бе влюбен, аз го почувствувах, не просто в друг човек: това бе някаква огромна любов — към живота, към земята. Да, той таеше тази любов в себе си, в песните си, живееше с нея. Да бе равнодушен човек, не би могъл да пее тъй, какъвто глас и да имаше.

Когато сякаш угасваше последният звук на песента, тя изведнъж с нов трепетен порив като че пробуди дремещата степ. А тя благодарно слушаше певеца, галена от родния напев. На широки вълни се полюшваха узрелите сивкави жита в очакване на жетвата и предутринни светли петна пробягваха из полето. Могъщата купчина стари върби край воденицата шумеше с листата си, отвъд реката догаряха огньовете на полски станове и някой безшумно, като сянка, препускаше покрай брега към аила, като ту изчезваше сред градините, ту пак се появяваше. Вятърът донасяше оттам мирис на ябълки, млечно-прясна сладост на цъфнала царица и топъл лъх на съхнещи тезеци...

Дълго в самозабрава пя Данияр. Притихнала го слушаше очарованата августовска нощ. И дори конете отдавна вече бяха тръгнали по-спокойно, сякаш се страхуваха да не нарушат това чудо.

И изведнъж на най-високата звънтяща нота Данияр прекъсна песента, подвижна и подкара в галоп. Мислех, че и Джамиля ще се устреми след него, и аз също се приготвих, но тя не се и помръдна. Както седеше, склонила на рамо глава, тъй си и остана, сякаш все още се вслушваше във витаещите из въздуха незагълхнали звуци. Данияр отиде далече напред, а ние чак до аила не проронихме нито дума. Пък и необходимо ли бе да говорим? С думи невинаги и не всичко можеш да изразиш...

От този ден в живота ни сякаш нещо се промени. Сега аз постоянно очаквах нещо хубаво, желано. Сутрин товарехме на хармана, пристигахме на гарата и вече горяхме от нетърпение по-скоро да тръгнем, за да слушаме на връщане песните на Данияр. Гласът му цял ме изпълваше, преследваше ме на всяка крачка: сутрин с него аз тичах през мократа росна люцерна към спънатите коне, а усмихнато, слънцето изскачаше иззад планините насреща ми. Аз чувах този глас и в мекото шумолене на златистия дъжд от пшеница, подхвърлена срещу вятъра от старци-веячи, и в плавния кръжащ полет на самотния сокол в степното висине — във всичко, което виждах и слушах, ми се струваше, че долавям песента на Данияр.

А вечер, когато минавахме през клисурата, всеки път мислех, че се пренасям в някакъв друг свят. Полузатворил очи, аз слушах Данияр и пред мен се редяха чудно познати, свидни още от детинство картини: ту на висотата на жеравен полет се носеха над юртите блуждаещи пролетни облаци, нежни и прозрачно сини; ту по тътнещата земя на летните пасища препускаха с тропот и цвилене хергелета коне, а млади жребци с неостригани гриви и с чуден див огън в очите гордо и лудешки задминаваха майките си, ту като спокойна лава се разгръщаха по хълмовете стада овце; ту от някаква скала се устремяваше надолу водопад, ослепявайки очите с белотата на разбунена пяна; тук в степта отвъд реката меко захождаше в гъсталаците от коило слънцето и далече самотен пътник сякаш препускаше след него по огнения край на хоризонта — на две крачки само от слънцето — и също потъваше в храсталаците и здрача.

Широка е казахската степ отвъд реката. Тя е раздалечила на две страни планините ни и лежи сурова, безлюдна...

Но в онова паметно лято, когато избухна войната, в степта лумнаха огньовете, замъглиха я с гореща прах хергелета строеви коне, във всички посоки препускаха куриери. Спомням си как от отвъдния бряг един препускащ казах викаше с гърлен глас на овчар:

— Киргизи, мятайте се на седлата: враг ни нападна! — и отлиташе нататък сред вихри прах и вълни от знойна мараня.

Степта вдигна всички на крак и с тържествено суров тътен потеглиха от планините и по долините първите ни конни полкове. Звънтяха хиляди стремена, хиляди джигити се вглеждаха в степта, пред тях на пръти се вееха червени знамена, а зад тях, зад прахта от

копитата, се разбиваше в земята скръбно-величавият плач на жени и майки: „Дано ви помогне степта, дано ви помогне духът на нашия богатир Манас!“

По местата, дето народът отиваше на война, оставаха горчиви пътеки...

И целия този свят от земна красота и тревоги Данияр го разкриваше пред мен в песента си. Къде бе научил, от кого бе чувал всичко това? Разбирах, че тъй може да обича земята си само онзи, който дълги години е тъгувал по нея с цялото си сърце, който е изстрадал тази любов. Когато той пееше, аз виждах и него като малко момче, което се скита по степните друмища. Може би тогаз именно са се родили в душата му песните за родината? Или може би тогава, когато е крачил по огнените пътища на войната?

Слушайки Данияр, аз исках да коленича на земята и здраво, синовно да я прегърна просто затова, че човек може тъй много да я обича. Тогаз почувствувах за първи път как в мен се събуди нещо ново, което още не можех да назова, но то беше нещо непреодолимо, то бе някаква потребност да изразя себе си, да, да изразя — не просто сам да виждам и усещам света, а да донеса до съзнанието и на другите моето виждане, моите мисли и усещания, да разкажа на хората за красотата на нашата земя също тъй вдъхновено, както Данияр. Примирах от неволен страх и радост пред нещо неизвестно. Но тогаз още не осъзнавах, че трябва да взема в ръка четката.

От детинство обичах да рисувам. Прерисувах картинките от учебниците и децата казваха, че ставало „съвсем същото“. В училище учителите също ме хвалеха, когато донасях рисунки за нашия стенвестник. Но после започна войната, братята ми отидоха в армията, а пък аз зарязах училището и захванах да работя в колхоза като всички мои връстници. Забравих боите и четките и не мислех, че ще си спомня някога за тях. Но песните на Данияр разбудиха душата ми. Ходех като насън и гледах света с учудени очи, сякаш виждах всичко за първи път.

А как се измени изведнъж Джамия! Като че никога не беше съществувала бойката, устата присмехулица. Светла пролетна тъга забулваше нейните загубили блясъка си очи. По пътя тя упорито мислеше за нещо. Неясна, мечтателна усмивка блуждаеше по устните ѝ: Джамия тихо се радваше на нещо хубаво, за което само тя знаеше.

Случваше се, метне чувала на гръб и така се застои, обхваната от непонятна плахост, като че пред нея има буен поток и тя не знае да върви ли, или не. От Данияр странеше, не го гледаше в очите.

Веднъж на хармана Джамиля му каза измъчено, с едва сдържан яд:

— Да беше свалил гимнастърката! Дай да я изпера.

И после, когато я изпра на реката, просна я да съхне, а сама седна до нея и дълго, старателно я оправяше с длани, разглеждаше на слънцето излинените рамене, клатеше глава и отново захващаше да я оправя безшумно и тъжно.

Само веднъж през цялото това време Джамиля се смя високо и заразително и очите ѝ сияеха както преди. На хармана мимоходом се отби шумна група от млади жени, девойки и джигити — бивши фронтовици. Ходили бяха да събират люцерна.

— Ей, бейове, няма само вие да ядете пшеничен хляб, гощавайте ни, че иначе ще ви нахвърляме в реката! — и момците на шега посегнаха към вилите.

— Нас не можеш ни уплаши с вили! Ще намеря с какво да нагостя дружките си, а пък вие сами се погрижете за себе си! — звънливо отвърна Джамиля.

— Щом е тъй, хайде всички във водата!

И моми, и момци се хванаха един за друг. С викове, писъци, смях те се блъскаха във водата.

— Дръж ги, мъкни ги насам! — най-високо от всички се смееше Джамиля и бързо и ловко се изплъзваше от нападателите.

Но чудна работа, момците сякаш виждаха само Джамиля. Всеки се стараеше да я хване, да я притисне до себе си. Ето че трима момци изведнъж я прегърнаха и я надвесиха над реката.

— Целувай или ще те хвърлим.

— Засилвай!

Джамиля се извъръщаше, смееше се, отметнала назад глава, и през смях викаше на помощ приятелките си. Но те тичаха объркано по брега и ловяха забрадките си. Под дружния смях на момците Джамиля полетя в реката. Тя излезе от водата с разчорлени мокри коси, но дори още по-красива, отколкото си беше. Мократа басмена рокля бе прилепнала към тялото, обгръщайки заоблените силни бедра и моминската гръд, а Джамиля не забелязваше нищо и се смееше,

полюлявайки се, и по разгорещеното ѝ лице се стичаха весели ручейчета.

— Целувай — не я оставяха на мира момците.

Джамиля ги целуваше, но отново политаше във водата и пак се смееше, отмятайки мокрите си тежки кичури коса.

Всички на хармана се смееха на хрумването на младите. Старците, които отвяваха, триеха сълзите си, захвърлили лопатите; бръчките на кафявите им лица излъчваха щастие и за миг съживена младост. И аз се смеех от сърце, забравил този път ревностния си дълг да пазя Джамиля от момците.

Само Данияр не се смееше. Случайно го забелязах и млъкнах. Той стоеше самотен в края на хармана, широко разкрачил нозе. Стори ми се, че ѝ сега ще се втурне и ще изтръгне Джамиля от ръцете на момците. Той я гледаше, без да откъсне очи, с тъжен, възхитен поглед, в който прозираха радост и болка. Да, в красотата на Джамиля за него имаше и щастие, и мъка. Когато момците я притискаха към себе си и я караха да целува всекиго, той навеждаше глава, понечваше да си тръгне, но не си отиваше.

В това време Джамиля го забеляза. Изведнъж смехът ѝ секна и тя сведе глава.

— Посмяхме се и стига! — неочаквано спря тя разлудувалите се момци.

Някой се опита пак да я прегърне.

— Махай се! — Джамиля отблъсна момъка, отметна глава, хвърли бегло виновен поглед към Данияр и изтича в храстите да изстиска роклята си.

На мен все още не всичко ми беше ясно в отношенията им, пък и да си призная, страхувах се да мисля за това. Но, кой знае защо, се разстройвах, когато забелязвах как Джамиля се натъжава от това, че сама страни от Данияр. По-добре щеше да бъде, ако както преди се смее и шегува с него. И в същото време ме овладяваше необяснима радост за тях, когато се връщаме нощем към айла и слушах песните на Данияр.

В клисурата Джамиля седеше в бричката, а в степта слизаше и тръгваше пеша. И аз вървах пеш, тъй е по-добре, вървиш по пътя и слушаш. Отначало вървахме всеки край своята бричка, но крачка след крачка, без сами да забелязваме, се приближавахме все повече към

Данияр. Някаква незнайна сила ни привличаше към него, искаше ни се да видим в тъмното израза на лицето му и очите му. Нима пее той, необщителният навъсен Данияр!

И всеки път забелязвах как Джамия, потресена и трогната, бавно протягаше ръка към него, но той не я виждаше, гледаше някъде нагоре, надалеч, подпрял глава с ръка, и се поклащаше ту на една, ту на друга страна, а ръката на Джамия безволно се отпускате на ритлите на бричката. Тогаз тя трепваше, рязко отдръпваше ръка и се спираше. Стоеше сред пътя, обронила глава, зашеметена и дълго-дълго гледаше след Данияр, а сетне пак тръгваше.

Понякога ми се струваше, че нас с Джамия ни вълнува едно и също, еднакво непонятно чувство. Може би това чувство се е таяло отдавна в душите ни, а сега е дошъл ден то да бликне.

В работата Джамия все пак се улисваше, но в редките минути на почивка, когато се спирахме на хармана, тя не можеше място да си намери. Въртеше се край веячите, заемаше се да им помага, високо и силно запращаше срещу вятъра няколко лопати пшеница, сетне изведнъж захвърляше лопатата и се отдалечаваше към копите със слама. Там седнаше на хлад и сякаш уплашена от самотата, ме викаше:

— Ела тук, кичине бала, да поседим!

Все чаках да ми каже нещо важно, да ми обясни какво я тревожи. Но тя не казваше нищо. Мълчаливо слагаше главата ми на коленете си, загледана нейде надалеч, решише остриите ми коси и нежно ме галеше по лицето с треперещи, горещи пръсти. Аз я гледах отдолу нагоре в лицето, изпълнено със смътна тревога и тъга, и сякаш виждах себе си в нея. И тя се измъчваше от нещо, нещо се набираше, зрееше в душата ѝ и търсеше изход. И тя се плашеше от него. Мъчително искаше и същевременно мъчително не искаше да признае пред себе си, че е влюбена, също както аз исках и не исках тя да обикне Данияр. Защото в края на краищата тя е снаха на родителите ми, жена на брат ми!

Но такива мисли ме пронизваха само за миг. Аз ги пъдех. За мен тогаз бе истинска радост да виждам детски полуотворените ѝ чувствителни устни, да виждам очите ѝ, замъглени от сълзи. Колко хубава, колко прекрасна бе тя, какво светло одухотворение и страст лъхаше от лицето ѝ! Тогава само виждах всичко това, но не го разбирах. Пък и сега често си задавам въпроса: може би любовта е също вдъхновение, както вдъхновението на художника, на поета? Като

гледах Джамиля, искаше ми се да избягам в степта и да викам с цяло гърло, да питам земята и небето какво да правя, как да надвия непонятната тревога и непонятната радост в себе си. И веднъж, струва ми се, намерих отговора!

Връщаме се както обикновено от гората. Вече се спускаше нощ, звезди на купчини се рояха по небето, степта потъваше в сън и само песента на Данияр нарушаваше тишината, ехтеше и гаснеше в меката тъмна далечина. Ние с Джамиля вървахме след него.

Но какво бе станало този път с Данияр? В напева му имаше толкова нежна, проникновена мъка и самотност, че в гърлото ми напиреха сълзи на съчувствие и състрадание към певеца.

Джамиля вървеше, навела глава. Беше се уловила здраво за ритлите на бричката. И когато песента започна отново да се възвема, Джамиля отметна глава, скочи в движение в бричката на Данияр и седна до него. Тя седеше вцепенена, скръстила ръце на гърдите. Вървах до тях, избързвайки малко напред, и ги гледах отстрани. Данияр пееше и сякаш не забелязваше до себе си Джамиля. Видях как ръцете ѝ леко се отпуснаха, тя се сгуши до Данияр и лекичко склони глава на рамото му. Само за миг, като шибнат кон, гласът му трепна и зазвуча с нова сила. Той пееше за любовта.

Бях потресен. Степта сякаш разцъфна, полюшна се, изтласка тъмнината и аз видях в тази широка степ двама влюбени. А те дори не ме забелязваха, сякаш не бях край тях. Вървах и гледах как двамата, забравили всичко на света, се полюляваха в такт с песента. И не можех да ги позная. Това бе същият Данияр с разкопчаната, износена войнишка рубашка, но очите му като че горяха в тъмнината. Това бе моята Джамиля, облегнала се на рамото му, но толкова тиха и плаха, с проблясващи по клепките сълзи. Това бяха нови, необикновено щастливи хора. Нима това не бе щастие? Защото тази вдъхновена песен Данияр я посвещаваше всецяло на Джамиля, той пееше за нея, възпяваше я.

Пак ме овладя същото непонятно вълнение, което събуждаха винаги песните на Данияр. И изведнъж осъзнах какво искам. Искам да ги нарисувам и двамата.

Изплаших се от собствените си мисли. Но желанието ми бе по-силно от страха! Ще ги нарисувам точно така, щастливи. Да, такива, каквито са сега! Но ще съумея ли? Дъхът ми секваше от страх и от

радост. Вървя унесен от сладостно опиянение. И аз бях щастлив, защото още не знаех колко трудности ще ми създаде в бъдеще това дръзко желание. Казвах си, че трябва да видя земята такава, каквато я вижда Данияр, че с багри ще разкажа песента на Данияр и у мен ще има също планини, степ, хора, треви, облаци, реки. Тогава дори си помислих: „Ах, отде ще взема бои? В училище няма да ми дадат: на тях самите им трябват!“ Като че цялата работа се състоеше в това.

Песента на Данияр неочаквано секна. Джамия го прегърна буйно, но веднага пак го пусна, замря за миг, дръпна се настрана и скочи от бричката. Данияр нерешително опъна юздите, конете се спряха. Джамия стоеше на пътя, обърната с гръб към Данияр, после рязко вдигна глава, погледна го полуизвърната и едва сдържайки сълзите си, промълви:

— Какво гледаш? — И като помълча, сурово додаде: — Не ме гледай, карай! — и тръгна към своята бричка. — А ти какво си се втренчил? — нахвърли се тя срещу мен. — Сядай, вземай юздите! Ех, цяла мъка е то с вас!

„Какво пък я прихвана изведнъж?“ — недоумявах аз, като подкарах конете. А нищо не ми струваше да се досетя: не й беше леко на нея, нали си има законен мъж, жив, някъде в саратовската болница. Но аз решително не исках да мисля за нищо. Сърдех се на нея и на себе си и може би щях да намразя Джамия, ако знаех тогава, че Данияр няма вече да пее, че никога вече не ще чуя гласа му.

Смъртна умора овладя тялото ми, искаше ми се да се добера по-скоро до хармана и да се стоваря на сламата. В тъмнината се люлееха гърбовете на бягащите в тръс коне, бричката друсаше нетърпимо, юздите се изплъзваха от ръцете ми.

На хармана смъкнах как да е хамутите, хвърлих ги под бричката и щом се добрах до сламата, паднах. Този път Данияр сам откара конете да пасат.

Но на сутринта се събудих с радостно чувство. Ще нарисувам Джамия и Данияр! Затворих очи и много ясно си ги представих такива, каквито ще ги нарисувам. Струваше ми се, че трябва само да взема четки и бои и да рисувам.

Припнах към реката, умих се и се втурнах към спянатите коне. Мократа студена люцерна ме шибаше по босите крака, щипеше попуканите възпалени стъпала, но на мен ми беше хубаво. Тичах и се

оглеждах какво става наоколо. Слънцето се издигаше иззад планините, а към слънцето се стремеше слънчогледът, израснал по някаква случайност край водата. Жадно го бяха наобиколили белоглави стръкчета синап, но той не се предаваше: ловеше, отнемаше им с жълтите си езичета утринните лъчи, поеше плътната си сбита кошничка със семена. А ето и разбития от колелата брод през вадата, вода се стича по коловозите. А ето и лилаво островче от избуяла до пояс благоуханна мента. Тичам по родната земя, над главата ми се гонят лястовички. Ех, да имах бои да рисувам и утринното слънце, и синьо-белите планини, и росната люцерна, и този див слънчоглед, израснал край водата!

Когато се върнах на хармана, слънчевото ми настроение се помрачи изведнъж. Видях навъсената посърнала Джамилия. Сигурно не, бе спала тази нощ, под очите ѝ имаше тъмни сенки. Тя не ми се усмихна и не ми заговори. Но когато се появи бригадирът Орозмат, Джамилия отиде при него и без да поздрави, каза:

— Вземете си бричката! Изпратете ме, където щете, но на гарата няма да ходя.

— Какво става с тебе, Джамалтай, да не би да те е ухапала щръклица? — добродушно се учуди Орозмат.

— Щръклица има под опашката на телетата! А пък мен не ме разпитвайте! Казах — не искам и толкоз!

Усмивката изчезна от лицето на Орозмат.

— Искаш, не искаш, ще караш жито! — Той чукна с патерицата по земята. — Ако те е обидил някой, кажи — ще счупя патерицата по врата му! Ако не — недей щуря! Хляб караш на войниците, и твоят мъж е там! — После се обърна рязко и закуцука, като се облягаше на патерицата си.

Джамилия се смути, изчерви се и като погледна към Данияр, тихичко въздъхна. Данияр стоеше малко по-настрана, с гръб към нея, и с резки движения затягаше ремъка на хамутите. Той бе чул целия разговор. Джамилия постоя още малко, като въртеше смутено камшика, после махна отчаяно с ръка и тръгна към бричката си.

Него ден се върнахме по-рано от обикновено. През целия път Данияр не даде на конете да отдъхнат. Джамилия бе мрачна и мълчалива. А на мене не ми се вярваше, че пред очите ми се разстила изгоряла, почерняла степ. Та нали вчера бе съвсем друга. Сякаш бях

слушал за нея в приказка и от главата ми не излизаше картината на щастие, развълнувала съзнанието ми. Като че бях уловил някакъв много ярък къс от живота. Представях си го с всички подробности и само това ме вълнуваше. И не се успокоих, докато не откраднах от жената, дете теглеше на кантара, дебел лист бяла хартия. С разтуптяно сърце отърчах зад купите сено и сложих листа върху дървена, хубаво изгладена лопата, която бях отмъкнал по пътя от веячите.

— Благослови ме, аллах! — прошепнах аз, както каза някога баща ми, когато ме сложи за първи път на кон, и докоснах с молива хартията. Това бяха първите неумели щрихи. Но когато на листа се появиха чертите на Данияр, забравих всичко. Струваше ми се, че на хартията вече се е ширнала онази нощна августовска степ, струваше ми се, че чувам песента на Данияр и виждам него самия с отметната назад глава и оголена гръд, че виждам Джамиля, притиснала се о рамото му. Това бе първата ми самостоятелна рисунка: ето бричката, ето ги тях двамата, ето юздите, захвърлени на предната част на бричката, гърбовете на конете се полюшват в тъмнината, а по-нататък само степ и далечни звезди.

Рисувах с такова упоение, че не забелязвах нищо около себе си, и се съвзех едва когато над мен се раздаде нечий глас:

— Какво става с тебе, да не си оглушал?

Беше Джамиля. Аз се смутих, изчервих се и не можах да скрия рисунката.

— Бричките отдавна са натоварени, цял час си дерем гърлата да те викаме. Ти какво правиш тук?... Ами туй какво е? — попита тя и взе рисунката. — Хм! — Джамиля сърдито вдигна рамене.

Готов бях да потъна вдън земя. Джамиля разглежда рисунката дълго, сетне вдигна към мен натъжените си овлажнели очи и тихо каза:

— Дай ми я, кичине бала... Ще я скрия за спомен... — И като сгъна листа на две, пъкна го в пазвата си.

Бяха излезли вече на пътя, но аз все не можех да дойда на себе си. Всичко стана като насън. Не ми се вярваше, че съм нарисувал нещо, прилично на онова, което бях видял. Но дълбоко някъде в душата ми се надигаше наивно ликуване, дори гордост и мечти — една от друга по-дръзки, една от друга по-примамливи — замайваха главата ми. Вече исках да нарисувам много различни картини, но не с молив, а с бои. И не обръщах внимание на това, че пътувахме много бързо.

Данияр не даваше мира на конете. А и Джамиля не оставаше назад. Тя гледаше встрани, понякога се усмихваше на нещо, усмивката ѝ бе трогателна и виновна. И аз се усмихвах: значи, тя вече не ни се сърди на нас с Данияр и ако го помоля, Данияр ще ни попее и днес...

Този път пристигнахме на гарата малко по-рано от обикновено, затова пък конете бяха покрити с пяна. Данияр веднага започна да мъкне чувалите. Защо така бързаше и какво ставаше с него, бе трудно да се разбере. Когато покрай нас минаваха влакове, той се спираше и ги изпращаше с дълъг, замислен поглед. И Джамиля гледаше в същата посока, като че се опитваше да разбере какво мисли той.

— Я ела тук, подковата се е разхлабила, помогни да я махна — повика тя Данияр.

Когато Данияр махна подковата от копитото, притиснал го между коленете си, и се изправи, Джамиля заговори тихо, като го гледаше в очите:

— Ти мигар не разбираш?... Или освен мен няма друга жена на света?

Данияр мълчаливо избягна погледа и.

— Мислиш ли, че ми е леко? — въздъхна Джамиля.

Веждите на Данияр се вдигнаха, той я погледна с любов и тъга и каза няколко думи, но толкова тихо, че не ги дочух, и после бързо закрачи към бричката си, дори доволен от нещо. Вървеше и галеше подковата. Гледах го и се чудех: с какво можеха да го утешат думите на Джамиля? Какво утешение е това, ако човек каже с тежка въздишка: „Мислиш ли, че ми е леко?...“

Бяхме вече свършили разтоварването и се канехме да заминаваме, когато в двора влезе един ранен войник, слаб, с измачкан шинел, с раница на гърба. Няколко минути преди това на гарата беше спрял влак. Войникът се огледа и викна:

— Има ли някой тука от аила Куркуреу?

— Аз съм от Куркуреу — отговорих, като се чудех кой може да е той.

— А ти чий си, братле? — Войникът се беше запътил към мен, но в този момент видя Джамиля и учудено и радостно се усмихна.

— Керим, ти ли си? — възкликна Джамиля.

— Ой, Джамиля, сестричке! — Войникът се втурна към нея и стисна с две ръце дланта ѝ.

Оказа се, че е земляк на Джамиля.

— Добре, че те срещнах! Като че знаех, та свърнах насам! — възбудено говореше той. — Изпраща ме Садък, заедно лежахме в болницата; ако е рекъл бог, след месец-два и той ще се върне. На сбогуване му казах: напиши писмо на жена си, ще го занеса... Ето го, вземи, цяло и невредимо. — И Керим подаде на Джамиля един триъгълник.

Джамиля взе писмото, пламна, после побледня и предпазливо извърна поглед към Данияр. Той стоеше самотно край бричката, както тогава на хармана, широко разкراчил крака, и гледаше Джамиля с очи, пълни с отчаяние.

В този момент от всички страни надойдоха хора, войникът изведнъж намери познати и роднини, посипаха се въпроси. А Джамиля не бе успяла дори да му благодари за писмото, когато край нея прогърмя Данияровата бричка, изскочи из двора и като се друсаше из трапищата, запраши по пътя.

— Да не е полудял! — завикаха след него.

Хората бяха вече отвели нанякъде войника, а ние с Джамиля все още стояхме сред двора и гледахме отдалечаващите се кълба прах.

— Да тръгваме, джене — казах аз.

— Тръгвай, остави ме сама — с горчивина отвърна тя.

Тъй за пръв път през всичкото време пътувахме отделно. Зной изгаряше засъхналите устни. Напуканата, изгорена земя, нажежена до побеляване през деня, сега сякаш изстиваше и се покриваше със солени бели петна. И в също такава белезникава мараня се люлееше на залез колебливото безформено слънце. Там, над мъгливия хоризонт, се трупаха оранжевочервени буреносни облачета. На пориви връхлиташе суховеят и оставяше прах като бяла пяна по конските муцуни, после тъжно отмяташе гривите и отминаваше нататък, разрошил по хълмовете метличките на пелина.

„Дали не е на дъжд?“ — мислех си аз.

Колко самотен се почувствах, каква тревога ме обхвана! Шибях конете, които през цялото време се опитваха да тръгнат ходом. Тревожно пробягвах към дола дългокраки мършави дропли. На пътя вятърът довя съсухрени листа от пустинни репей — такива по нас не растат, довеял ги беше нейде откъм казахите. Слънцето залезе. Наоколо нямаше жива душа. Виждаше се само уморената от деня степ.

Когато стигнах на хармана, бе вече тъмно. Тишина, безветрие. Викнах Данияр.

— Отиде на реката — отвърна ми пазачът. — Ама какъв задух, всички се пръснаха по домовете си. Без вятър няма какво да се прави на хармана.

Откарах конете да пасат и реших да свърна към реката — знаех любимото място на Данияр над урвата.

Той седеше прегърбен, оборил глава на колене, и слушаше ревящата в урвата река. Искаше ми се да се приближа, да го прегърна и да му кажа нещо хубаво. Но какво можех да му кажа? Постоях малко настрана и се върнах. А после дълго лежах върху сламата, гледах тъмнеещото облачно небе и си мислех: „Защо животът е толкова непонятен и сложен?“

Джамиля все още не се връщаше. Къде ли се бе дянала? Не ми се спеше, въпреки че бях пребит от умора. Далечни светкавици припламваха над планините, дълбоко сред облаците.

Когато Данияр дойде, аз още не бях заспал. Той бродеше безцелно по хармана и все току поглеждаше пътя. А сетне се строполи над копата върху сламата до мен. „Ще иде някъде, няма да остане в аила! Ама де ще иде? Такъв самотен, бездомен, кому е притрябвал.“ И вече през сън дочух бавното потракване на приближаващата се бричка. Изглежда, се бе върнала Джамиля...

Не помня колко съм спал, но изведнъж до самото ми ухо сламата зашумоля под нечий стъпки, сякаш мокро крило ме закачи по рамото. Отворих очи. Беше Джамиля. Идваше от реката с хладна, изцедена рокля. Джамиля спря, огледа се неспокойно и седна до Данияр.

— Данияр, аз дойдох, сама дойдох — тихо каза тя. Наоколо цареше тишина, безшумно се плъзна нейде долу светкавица.

— Ти обиди ли се? Много ли се обиди?

И пак тишина, само някъде с мек плясък се срути в реката подкопана буца пръст.

— Мигар съм виновна? И ти не си виновен...

Далеч над планините проехтя гръм. Светкавица освети профила на Джамиля. Тя се огледа и се притисна до Данияр. Раменете ѝ потръпнаха конвулсивно под ръцете на Данияр. Тя легна и се изпъна на сламата до него.

Горещ вятър духна откъм степта, изви вихрушка от слама, удари килнатата на една страна юрта на края на хармана и се завъртя като пумпал по пътя. И отново се замяха в облаците сини пламъци, със сух трясък се разрази над главите ни гръм. Стана ми страшно и радостно — започваше буря, последната лятна буря.

— Да не би да си мислеше, че ще те заменя с него? — горещо шепнеше Джамиля. — Не, разбира се, не! Той никога не ме е обичал. Дори и поздравя, и него прибавяше съвсем в края на писмото. Не ми трябва той с неговата закъсняла любов, нека говорят хората, каквото си искат! Мили мой, самотний, няма никому да те дам! Отдавна те обичам. Още преди да те познавам, те обичах и те чаках и ти дойде, сякаш знаеше, че те чакам!

Сини мълнии се чупеха една след друга и се забиваха в реката край стръмния скат. По сламата зашумоляха косо падащи студени капки дъжд.

— Джамилям, Джамалтай! — шепнеше Данияр и я наричаше с най-нежни казахски и киргизки имена. — Обърни се, дай да те погледам в очите!

Разрази се буря.

Заплющя, удрайки с криле, като простреляна птица откъснатото от колибата кече. Сякаш целувайки земята, рукна пороен дъжд на вълни, шибан отдолу от вятъра. Напряко през цялото небе ехтяха могъщите трясъци на гръмотевици. Като пролетен пожар от лалета пламваха в планините ярките проблясъци на далечни мълнии. В дола бучеше, вилнееше вятърът.

Дъждът плющеше, а пък аз лежах, зарит в сламата, и чувствавах как бие под ръката ми сърцето. Бях щастлив. Имах чувството, че съм се вдигнал за първи път след болест да погледам слънцето. И дъждът, и светлината на мълниците стигаха до мен под сламата, но на мен ми беше хубаво, заспивах с усмивка и не можех да разбера дали Данияр и Джамиля си шепнат, или затихващият дъжд шумоли по сламата.

Сега ще се заредят дъждове, приближава есента. Във въздуха вече се чувствуваше влажният есенен мирис на пелина и мократа слама. А какво ни чакаше през есента? Кой знае защо, не мислех за това.

Тази есен след двегодишно прекъсване отново тръгнах на училище. Често след уроците ходех на стръмнините при реката и седях до предишния харман, сега заглъхнал и опустял. Тук рисувах първите

си етюди с ученически бои. Дори и според тогавашните ми понятия не всичко ми се удаваше.

„Боите не струват! Да имах истински бои!“ — казвах си, макар че не можех да си представя какви трябва да са те. Едва много покъсно ми се удаде случай да видя истински маслени бои в оловни тубички.

Боите са си бои, но все пак, изглежда, че учителите бяха прави: трябваше да се уча. Но за учене не можех и да мечтая. Къде ти, когато от братята ми все нямаше никакви вести и мама за нищо на света не би ме пустила мен, единствения си син, „джигита и печеловника на две семейства“! Не смеех и да продумам за това. А есента като напук се случи толкова красива, само за рисуване.

Понамаля студената Куркуреу, оголените обли камъни по плитчините обраснаха с тъмнозелен и оранжев мъх. В ранните утринни мразове се червенееха нежните голи ракити, но тополките още пазеха жълтите си дебели листа.

Опушените, измити от дъждовете юрти на хергелджиите се чернееха върху почервенялата отава из разливището на реката и над дупките, предназначени за комин, се виеха синкави ароматни струйки дим. Високо, както бива наесен, цвилеха мускулести жребци — майките се бяха пръснали и сега вече щеше да бъде трудно да ги удържат в хергелетата чак до напролет. Добитъкът, завърнал се от планината, бродеше по стърнищата на цели стада. Пътеки, изровени от копитата, пресичаха надлъж и нашир почервенялата, изсъхнала степ.

Скоро духна степният вятър, небето притъмня, заваляха студени дъждове — предвестници на снега. Веднъж се случи ясен ден и аз отидох при реката — много ми бе харесал един огненочервен храст планинска калина, израснал на плитчината. Седнах недалеч от брода, в раки така. И изведнъж видях двама души, които, по всичко личеше, бяха минали реката през брода. Бяха Данияр и Джамиля. Не можех да откъсна очи от суровите им тревожни лица. Данияр крачеше енергично с раница на гръб, полите на разкопчания му шинел плющяха по платнените кончови на износените му ботуши. Джамиля си бе вързала бяла забрадка, смъкната сега на тила ѝ, облякла бе най-хубавата си рокля на цветя, с която обичаше да се кипри по пазара, а отгоре бе сложила кадифен, прошит на тегели жакет. В едната си ръка носеше

бохчичка, а с другата се бе хванала за ремъка на Данияровата раница. Дватамата разговаряха за нещо.

Ето те тръгнаха по пътеката през целината, между храсталаци чий, а аз гледах подпре им и не знаех какво да правя. Да им извикам ли? Но езикът ми бе сякаш залепнал за небцето.

Последните алени лъчи се хлъзгаха по върволицата забързани пъстри облачета край планините и веднага започна да се смрачава. А Данияр и Джамия се отдалечаваха, без да се обръщат, към разклонението на железопътната линия. Един-два пъти още се мярнаха главите им сред гъсталака от чий, а сетне се скриха.

— Джамия-а-а! — завиках колкото имах сили.

„А-а-а!“ — отговори ми самотно ехото.

— Джамия-а-а! — викнах още веднъж и обезумял се втурнах след тях през реката, направо през водата.

Облаци ледени капки пръскаха лицето ми, дрехите ми се измокриха, по аз продължавах да тичам, без да избирам път, докато изведнъж се закачих на нещо и с все сила се строполих на земята. Лежах, без да вдигам глава, и сълзи заливаха лицето ми. Тъмнината се бе сякаш стоварила върху раменете ми. Тънко и жално свистяха гъвкавите стъбла на чия.

— Джамия! Джамия! — хълцах аз, като се задавах от сълзи.

Разделях се с най-скъпите си и близки хора. И едва сега, легнал на земята, изведнъж разбрах, че съм бил влюбен в Джамия. Да, тя бе първата ми, още детска любов.

Дълго лежах, сврял глава в мокрия си лакът. Разделях се не само с Джамия и Данияр, разделях се с детството си.

Когато се довлякох по тъмно у дома, в двора сварих суматоха, звънтяха стремена, някой оседлаваше колете, а пияният Осмон беше вече на коня си и крещеше с все гърло:

— Отдавна трябваше да изпъдим от аила това безсрамно кучемелез! Срам и позор за целия ни род! Да ми падне само, ще го убия на място, нека ме съдят — няма да позволя на всеки скитник да отвлича нашите жени! Хайде на седлата, джигити, нийде няма да иде, ще го догоним на гарата.

Изстинах: накъде ли ще идат? Но когато се убедих, че потерята тръгна по големия път към гарата, а не към разклонението на

железопътната линия, аз се промъкнах незабелязано в къщи и се завих презглава с татковата шуба, та никой да не види сълзите ми.

Колко приказки и одумвания имаше в аила! Жените се надпреварваха да осъждат Джамиля.

— Глупачка е тя! Да напусне такова семейство, да стъпче късмета си.

— От какво се е поблазнила да я пита човек! Цялото му имане е едно шинелче и едни скъсани ботуши!

— То се знае, няма пълен двор добитък! Сирак, скитник, бродяга, което е на гърба му — то му е богатството. Нищо, ще се опомни хубавицата, ама ще е късно.

— Тъй си е! Какво му липсва на Садък — мъж като мъж и добър стопанин. Пръв джигит в аила!

— Ами свекървата? Такава свекърва бог на всеки не дава! Върви намери друга такава байбиче! Погуби се тя, глупачката, за нищо и никакво!

Може би само аз единствен не осъждах Джамиля, бившата си джене. Макар че Данияр имаше стар шинел и скъсани ботуши, все пак аз знаех, че по душа е по-богат от всички нас. Не, не ми се вярваше Джамиля да е нещастна с него. Само ми беше жал за мама. Струваше ми се, че заедно с Джамиля си отиде и някогашната мамина сила. Посърна майка ми, отслабна и както разбирам сега, никак не можеше да се примири с мисълта, че понякога животът тъй рязко чупи старите устои. Ако буря изтръгне от корен могъщо дърво, то вече не може да се вдигне. По-рано майка ми не беше молила никого да ѝ вдене конец в иглата — гордият ѝ характер не ѝ позволяваше. А ето че веднъж се върнах от училище и гледам: треперят ръцете ѝ, не вижда ушите на иглата и плаче.

— На, вдени ми конец! — помоли тя и тежко въздъхна. — Ще пропадне Джамиля... Ех, каква стопанка щеше да стане в къщи! Избяга... Отрече се... А защо избяга? Да не би да ѝ беше лошо у нас?

Поиска ми се да прегърна, да успокоя майка си, да ѝ разкажа какъв човек бе Данияр, но не посмях, щях да я оскърбя за цял живот.

И все пак невинното ми участие в тази история престана да бъде тайна...

Наскоро се върна Садък. Разбира се, той скърбеше, макар че в пияно състояние казваше на Осмон:

— Избяга — прав й път. Ще пукне някъде. А пък в наше време жени, колкото щеш. Дори златокоса жена не заслужава и най-загубения момък.

— Вярно! — отговаряше Осмон. — Жалко само, че не ми падна тогава: щях да го убия и толкоз! А пък нея за косите и — за някоя конска опашка! Трябва на юг да са поели, памук да берат, или са отишли при казахите, на него не му е за пръв път да скитосва! Само не мога да проумея как стана тъй, че не само никой не знаеше, ами и на никого не можеше и през ум да мине. Това всичко ще го е наредила тя самичка, подлата! Щях да я науча аз нея!...

Като слушах такива думи, все ми се искаше да кажа на Осмон: „Не можеш да забравиш как те срязва на ливадата. Подла душичка си ти!“

А ето че веднъж си седях в къщи и рисувах нещо за училищния стенвестник. Майка ми шеташе край печката. Изведнъж в стаята нахълта Садък. Бледен, със злобно присвити очи, той се хвърли към мен и ми пхна под носа лист хартия.

— Ти ли си го рисувал това?

Изтръпнах. Беше първата ми рисунка. Данияр и Джамиля ме погледнаха като живи.

— Аз.

— Кой е този? — бутна пръст той в хартията.

— Данияр.

— Изменник! — кресна ми Садък в лицето.

Той скъса рисунката на дребни парченца и излезе, като хлопна с трясък вратата.

След дълго, мъчително мълчание майка ми ме попита:

— Ти знаеше ли?

— Знаех.

С какъв упрек и недоумение ме гледаше тя, опряна на печката! И когато казах: „Още веднъж ще ги нарисувам!“ — тя горестно и безсилно поклати глава.

А аз гледах парчетата хартия, които се търкаляха на пода, и нетърпима обида ме задушаваше. Нека ме смятат за изменник. На кого съм изменил? На семейството ли!? На вашия род ли? Но аз не съм изменил на истината, на истината в живота, на истината за тези двама

души! Никому не можех да разкажа за това, дори и майка ми не би ме разбрала.

Пред очите ми всичко играеше, късчетата хартия като че се въртяха на пода като живи. В паметта ми тъй се бе връзал мигът, когато Данияр и Джамия ме погледнаха от рисунката, та изведнъж ми се стори, че чувам песента, която Данияр пееше през онази паметна августовска нощ. Спомних си как двамата напуснаха аила и страшно ми се прииска да изляза на пътя, да изляза като тях смело и решително на трудния път към щастието.

— Ще замина да се уча... Кажи на татко! Искам да стана художник... — твърдо казах на майка си.

Бях уверен, че тя ще започне да ме упреква и ще заплаче при спомена за загиналите във войната братя. Но за мое учудване тя не заплака. Само тъжно и тихо каза:

— Замини... Пораснаха ви криле, искате да изхвъркнете от гнездото... Но откъде да знаем високо ли ще литнете? Може и да имате право. Заминавай... Пък може там и да си промениш решението. Не е то занаят да рисуваш и да боядисваш. Поучи — ще видиш. Само че не забравяй дома си...

От този ден Малката къща се отдели от нас. А пък аз наскоро след това заминах да се уча.

Това е цялата история.

В академията, дето ме изпратиха след художественото училище, представих дипломната си работа — картината, за която мечтаех отдавна.

Не е трудно да се отгатне, че на тази картина са изобразени Данияр и Джамия. Те вървят по степния есенен път. Пред тях се е разгърнала надалеч светла шир.

И макар че картината ми е несъвършена — майсторството не идва отведнъж, — тя ми е безкрайно скъпа, тя е първото ми осъзнато творческо безпокойство.

И сега ми се случва да имам неуспехи, случват ми се и такива тежки мигове, когато губя вяра в себе си. И тогаз нещо ме влече към тази скъпа за мен картина, към Данияр и Джамия. Дълго ги гледам и всеки път разговарям с тях.

Къде ли сте сега, по какви пътища крачите? Много нови пътища имаме сега в степта — по целия Казахстан до Алтай и Сибир! Много

смели хора се трудят там. Може би и вие сте отишли в онези краища? Ти тръгна, моя Джамиля, по широката степ, без да се озърнеш назад. Може би си се уморила, може би си загубила вяра в себе си? Облегни се на Данияр. Нека той ти изпее своята песен за любовта, за земята, за живота! Нека трепне и заиграе с всичките си багри степта. Спомни си августовската нощ! Върви, Джамиля, не се разкайвай! Ти намери трудното си щастие!

Гледам ги и чувам гласа на Данияр. Той и мен зове на път — значи, време е да се стягам. Ще тръгна по степта към моя аил, ще намеря там нови багри.

Нека във всяка багра, оставена от четката ми, звучи песента на Данияр! Нека във всяка щриха тупти сърцето на Джамиля!

[1] Чий — вид коило, висока степна трева в Централна и Средна Азия. — Б.пр. ↑

[2] Тулпар — приказен яздитен кон. — Б.пр. ↑

[3] Караулен рид — възвишение, отдето може да се наблюдава цялата околност. Това наименование е останало у киргизите още от времето на чергарските нападения. — Б.а. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.